

KÜYEREL DÜŞÜNSEL ETKİNLİKLERİ 2009

**SOLDA
YENİ
ARAYIŞLAR**

NABİ YAĞCI

Toplantı Tarih : 7 Haziran 2009

KÜYEREL
DÜŞÜNCE ENSTİTÜSÜ

Bu kopya Küyerel Düşünce Enstitüsü tarafından
Friedrich Ebert Stiftung'un katkılarıyla hazırlanmıştır.

İçindekiler

Açılış Konuşması / Hüseyin Çakır	5
Nabi Yağcı'nın Sunumu	9
Soru ve Cevaplar	25

Açılış Konuşması

Hüseyin Çakır
(Moderatör)

Hoş geldiniz diyorum. Biliyorsunuz Küyerel Düşünce Platformu olarak 2008 yılının Aralık ayından başlamak üzere her ay “Solda Yeni Arayışlar” başlığı altında akademisyenler, düşünürler, siyasetçileri davet ettik, görüşlerini dinledik. Toplantıya katılan arkadaşlarımız düşüncelerini paylaştılar, sorular sordular ve yaz nedeniyle bugün son toplantımızı yapıyoruz. Büyük olasılıkla ekim ayından itibaren benzer biçimde, belki aynı başlık veya farklı başlıkta toplantılarımıza devam edeceğiz.

Bugünkü toplantımızın konuğu hepinizin yakinen tanıdığı Nabi Yağcı, hoş geldiniz diyerek sözü Nabi Yağcıya bırakıyorum.

Nabi Yağcı

S u n u m

Bu yaz sıcağında pazar gününüzü bana ayırdığınız için ben de çok teşekkür ederim. Hüseyin arkadaşım “Bu toplantılara akademisyenler, siyasetçiler geliyor” dedi, ben iki kategoriye de girmiyorum. Zaten akademisyen değilim, artık siyasetçi de değilim, sadece pratisyenim ama konum tam da bunlarla ilgili ve sizlerle ilgili, çünkü tezim şu: Bugün solda yeni arayışlarının orijini fikirsel temellerde bir arayış olmak zorunda. 1960’tan bu yana sola baktığım zaman ki çoğu oralardan gelen arkadaşlarım var içinizde, solda ciddi bir pratik politika, deney birikimi var ama bu birikim üzerine düşünülmüş değil ya da fazlaca düşünülmüş değil. Bu fikri birikim, pratik politikanın deneyi temelinde işlenmiş değil ama bu deneyler sizlerde ve günümüzde de böyle sihirli bir değnek, bir teorisyen yok, yani bütün dünyanın peşinden gideceği bir teorisyen yok. Sonuçta biz de kabul ediyoruz, bugün kendi düşüncelerimizle baş başayız. Bildiğiniz gibi Sovyetçi gelenekten gelen bizlerin çoğunluğu, -bildiğim kadarıyla sizler o gelenektensiniz-, artık Kabe’miz de yok peygamberimiz de yok. Biz kendi ayaklarımızın

üzerindeki kafamızla beraberiz ve orada ne kadar ne varsa onu değerlendireceğiz ama ben çok önemli şeyler olduğunu düşünüyorum, yeter ki bunları ortaya çıkarabilelim. Aynı zamanda şunu biliyorum ki “solda yeni arayış” denince genellikle yine bizim geleneğimizin bir sonucu olarak hemen akla siyasi örgütlenme anlamında bir arayış geliyor, yani bir parti geliyor. Bu tür arayışları ben önemsiyorum, karşı değilim ama benim kanıma göre bu olmayacak. Fakat elbette üzerinde durduğum, duracağım ve birlikte işleyeceğimiz konular onlara da işaret edecek, yani pratik anlamda bir örgütsel arayış içinde olan soldaki arkadaşları da ilgilendireceğini düşünüyorum ama doğrudan doğruya benim ilgi alanım olmayacak. O nedenle de söyleyeceğim şeyler, bugün siyasi birlik için çaba harcayan arkadaşlara yakın gelebilir veya ters gelebilir ama bunu düşünerek söylemiş olmayacağım, onu da peşinen söylemek istiyorum.

Fikri arayış dediğim zaman ilkin bir zaafımıza dikkat çekmek isterim. Bizde kuşaklararası solda kopukluk nedeniyle bir fikri istikrar yok, yani bir kuşağın deneyimini öbür kuşağa aktarmak gibi bir gelenek yok. Bunun birçok nedeni var, siyasi baskılar vs. söylenebilir ama esas itibariyle ben bunu bizim ülkemizde ta Osmanlı’dan itibaren alırsak esas itibariyle Cumhuriyet’le başlayan bir kopukluk, yani kültürel kopukluk, fikri kopukluk, tarihsel kopukluk olarak görüyorum, yani bizim tarihsel temellerimiz zayıf. Kendi ülkemizin tarihinden çok ne bileyim Sovyetler’in tarihini bilirdik, tarihini bilirdik ama kendi tarihimize ilgilimiz çok

azdı, zayıftı. Bu kopukluğu akılda tutmak yararlı olacak ve şimdi bizim üzerimizde böyle bir sorumluluk olduğunu düşünüyorum.

Teorik Yenilenme Olmadan Yeni Sol olamaz

Biz bundan sonraki kuşaklara bu fikri insicamı ve sürekliliği taşımakla sorumluyuz diye düşünüyorum. Bir de bizim kuşağın üzerinde son derece ağır, belki şimdiye kadar insanlık tarihinde hiçbir başka kuşakların karşı karşıya gelmediği kadar ağır bir sorumluluk olduğunu, bir yük olduğunu düşünüyorum. Doğrusu ben o yükü omuzlarımda çok hissediyorum, neden? Çünkü bir tarihi evrenin çöküşünün veya bir başkasının yükselişinin tanığı olduk.

Koskoca bir Sovyetler Birliği, dünya sosyalist sistemi çöktü ve burada olanlar oradan geliyoruz veya çoğumuz oradan geliyor. Bizim bunu açıklamak gibi, nedenlerini açıklamak gibi bir sorumluluk altında olduğumuzu düşünüyorum. Şimdiye kadar anlatılanların yeterli olmadığını, yani Sovyet deneyi ile ilgili anlatıların yeterli olmadığını düşünüyorum; gerek kazanımları açısından gerekse yanlışlıkları açısından, ciddi bir eleştiri sürecinden geçmedi. Bunun yapılabileceğini düşünüyorum, çünkü bir tarih bu, insanların tarihi, yani Ekim Devrimi ile başlayan ve pek çok fedakârlıklarla yürümüştü, yanlışı da var, doğrusu da var ama bir insanlık tarihi ve onu dışarıdan salt akademisyen gözüyle değer-

lendirmenin mümkün olmadığını düşünüyorum ama bizler öyle değiliz. Biz onu içinden de yaşadık. Dolayısıyla böyle bir değerlendirme yapmak zorundayız. Zaten solun yenilenmesinin esası fikri yenilenmedir derken bunu kastediyorum.

Bu açıdan ben önce kısaca kendi yenilenme sürecimizle ilgili birkaç kendi tespiti yapmaktayım. Biliyorsunuz bizim 1985'te başlayan yenilenme süreci, Sovyetler Birliği varken, sosyalizm varken eriştiğimiz bir şeydi. Türkiye İşçi Partisi ve Türkiye Komünist Partisi birlikte çabalarıyla giriştiğimiz bir yenilenmeydi, öncesini geçiyordum. Bu yenilenmenin bence ayırt edici yanı esas itibarıyla siyasi-politik ve ideolojik çizgimizin yenilenmesiydi ama teorik bir yenilenme değildi; bu tespit benim, tartışabiliriz. Zaten Sovyetler Birliği'nde başlayan yenilenme de, yani Gorbaçov'la başlayan yenilenme de teorik temellere inmemişti. Belki çözülmeyip devam etseydi, belki inecekti, fakat öyle olmadı. Biz teorik temellere inmedi derken politik plandaki yenilenmenin önemini küçümsüyor değilim asla, hayır son derece önemli oldu. Fakat biz teorik planda şuraya geldik: Leninizm'i eleştirdik. Bunu yaparken esas argümanımız, çıkış noktamız çağın değiştiğiyle ilgiliydi ve bunda haklıydık.

Toplum Analiz Etmenin Üç Yolu: Pozitivizm, Yorumlama Metot

Artık devlet kapitalizminin belirlediği kapitalizmin çürüten kapitalizm olarak tarif edildiği veya emperyalizm dönemi Lenin'in Marksizm'i Leninizm, yani emperyalizm dönemi Marksizm falan olarak tarif edilen o süreç içerisinde artık böyle bir çağın içerisinde olmadığını söyleyerek biz Leninizm'in artık aşıldığını söyledik. Bu derinlikli bir analiz elbette değildi ama mantıklıydı, kabul edilebilirdi, çünkü bir çağın değişimi ile açılıyordu ama sonuçta değişti o çağ, artık klasik emperyalizm çağında değiliz diyoruz, küresel bir çağdayız diyoruz ama nihayetinde kapitalist bir dünya. Peki, tamam, Leninizm'i hallettik, Marx ne oldu? Orada sustuk. Marx sonrası konusunda belki yazanımız çizenimiz oldu o ayrı mesele ama ciddi anlamda bir değerlendirmeye girmedik ve genellikle bir suskunluk oldu. Bugün de dikkat edersek soldan söz ediyoruz, yani solun yeni arayışından ama hangi solun yeni arayışı? Biz yeni bir sol mu arıyoruz, bu o anlama mı geliyor yoksa var olan solun bir arayışı mı? Var olan solun arayışı ise –bunu örgüt anlamında söylemiyorum- bunun bir adı var herhalde. Genel olarak sol demezdik biz, bu ya Marksizm-Leninizm'di ya sosyalizm-sosyal demokrasiydi. O zaman diyorum ki günlük dilde ben, popüler dilde ben de sol adını kullanıyorum, geleceğe dönük yine öyle yapacağız, fakat mesele eğer bir fikri çabaysa, bu bir birikmiş teori üzerine olabilir. Eğer Marksizm'i-Leninizm'i halletmişsek, o zaman karşımızda

kapitalizm , kapitalist dünya hâlâ varsa, o zaman bu dünyayı anlamak için yani kapitalizmi anlamak için teorik bir çerçeveye ihtiyacımız var. O zaman da ne aradığımızı konuşmamız lazım ama peşinen söyleyeyim ki tekrar ediyorum, bu bir parti nitelemesi falan değil ama bu birikmiş, teorik düşüncenin zaman içerisinde birikmiş bir fikri hazinesi var.

Bugün müthiş bir Marksist literatür var, onu eleştirenler de içinde, yani Marx'ı, Marksizm'i eleştirenler de içinde ama çok ciddi bir bilgi birikimi var. Biz şimdi solda yeni arayışlar dediğimiz zaman bu bilgi birikimine sırtımızı dönerek mi arayacağız yoksa bu bilgi birikimini hesaba katarak mı arayacağız? Benim birinci sorum bu. Eğer öyleyse o zaman adını koymak lazım, ben çünkü Marksist solun yeni arayışı diye düşünüyorum ama oradan sonuçta Marx öldü'ye de varabiliriz, Marx yoktu'ya da varabiliriz, başka yerlere de varabiliriz ama bu hesaplaşmayı yapmak zorundayız, bu etik olarak da öyle. Bu hesabı bu hesaplaşmayı yapmadan Marx'ı yokmuş gibi farz etmek doğru değil ama en önemlisi de bugün kapitalist dünyaya evet, değişti diyoruz, pek çok yeni değişimden söz ediyoruz. Ben bunlara girmeyeceğim, çünkü biliyorsunuz daha önce Zülfü Dicleli arkadaşımız bu konularda konuşmuştu. Ben zaten kısa bir zamana sıkıştırmak gibi ciddi bir problem yaşayacağım burada söylemek istediklerimi, o nedenle günümüzdeki yeni değişimlere girmeyeceğim; onu veri kabul ediyorum ama birkaç temel noktanın altını çizmek istiyorum. Ondan önce tekrar altını çizerek geçeyim ki benim problemim,

halen içinde yaşadığımız kapitalist toplumu anlamak için ve hakikaten yeniden anlamak için *hani biz biliyoruz, yorumlamaya gerek yok, şimdi değiştirmek lazımdır tezini oradan hareketle değil*, yeniden yaşadığımız çağı, zamanı, toplumu yeniden anlamak ile karşı karşıya olduğumuzu düşünüyorum.

Kaldı ki birazdan başka noktalarda da değineceğim Marx'ın o sözünü de zaten doğru anlamamıştık biz, anlamadığımı görüyorum, yani Marx "*yorumlamayın, analiz etmeyin*" falan demiyor ama onu şimdi geçelim.

Demek ki karşımızda yeni dediğimiz, değişiyor ya da değişti dediğimiz zamanı yeniden anlamak diye bir problemimiz var. Biliyorsunuz sosyal bilimlerde anlamak çözümdür? Yani bir toplumu analiz etmek söz konusu olduğunda benim bilebildiğim şimdiye kadar üç temel metot var. Bir tanesi olgulara bakarak anlayabiliriz diyen sosyoloji ya da toplum bilimlerindeki *pozitivist* yaklaşım; olguların dili yeterlidir diyen. İkincisi ama bu artık günümüzde herhalde büyük ölçüde çöktü, pozitivist düşünce çöktü. İkinci düşünce sosyolojide devrim yaptığı söylenen Max Weber düşüncesidir, yani toplum ve olayları bilmenin konusu değil, *anlamanın* konusudur diyen. Neden? Çünkü insan faktörü var, insan manevi tarafıyla, duygusuyla, psikolojisiyle, diniyle birlikte bir bütün. O zaman toplum bir fizik olayı gibi anlaşılabilir, bilinemez daha doğrusu, o yüzden de anlamanın konusudur diyor Max Weber. Üçüncü *metot* var bir de,

bu da Marx'ın metodu, toplum olayları praksisin konusudur diyen ve geçmişte üzerinde durmadığımız bir şey *praksis* felsefesi ve praksis meselesi. Aslında Marx'ın söylediği ikisinin bir bütünü: Sonuçta bilen, duyan, hisseden, inanan, inanmayan, Hıristiyan veya Müslüman insanlar, insan toplulukları amaçlı bir pratik faaliyet içerisinde bir grup; temelinde üretim faaliyeti, dünyayı değiştiriyorlar. O değişime bakarak oradan değişimin eğilimlerini çıkartmak, Marx'ın temel yaklaşımı. Biz daha sonra Marksizm olarak bu eğilimleri yasa diye anladığımız için neleri doğru söylüyor, neleri yanlış söylüyor diye düşünmedik. Bu konuşmamda dikkat çekmek istediğim şey, bugünkü dünyayı anlamak için tekrar Marx'a bakmak meselesidir; sadece buna işaret edeceğim yoksa uzun boylu burada Marx üzerine konuşmayacağım, zaman da zaten buna elvermez. Eğer böyle ise hâlâ geçerli olan bu praksis metodu bugün Marx'ı eleştiren pek çok sosyal bilimciler tarafından kullanıldığını görüyorum, zaten açıkça söylüyorlar da.

Marx'da bir Metot'u gördüm

Şimdi burada bir yere kadar biz örgütsel bir yenilenme çabası içinde olduk, bu yaklaşık Sosyalist Birlik Partisine (SBP) sürecine kadar geldi, sonra artık her birimiz kendi başımıza olduk. O noktadan itibaren ben kendi çabamla ilgili birkaç şey söylemek istiyorum: Bu süreç içerisinde erişebildiğim kadarı ile Marx'ı eleştirenleri okumaya gayret

ettim. Oradan giderek şunları görmeye başladım ki bütün eleştirenler de hep geçerli bir yanı vurguluyorlar. Bu *tarihe maddeci bakış* yanı. İki, bugün siyasal iktisadın eleştirisiyle ilgili Marx'ın getirdiği pek çok şeyi yine hem iktisat bilimi tarafından hem toplumbilim tarafından kullanıldığını da oralarda tespit ettim. Ondan sonra tekrar Marx okumalarına döndüğüm zaman kendimde şunu duymaya başladım; evet okuyorum ama laflarını değil, fakat bir metot, yavaş yavaş kafamı değiştiren bir metot görmeye başladım Marx'ta. Eleştirerek baktığınız zaman Marx'ı artık peygamber gibi görmediğiniz de *insan Marx* okumaya başladığınız zaman alınacak şeyin hiç de öyle azımsanmayacak şeyler olduğunu görmeye başladım. Aynı zamanda pek çok noktada dünnün Marksizm'i olarak kafamızda olan şeylerin yanlışlığını gördüm ve bu gerçekten belki benim cehaletim, belki pek çoğunuz biliyordur bilmiyorum ama beni çok şaşırttı.

Bunlardan bir tanesi: biz Marksizm deyince genellikle herkesin kafasında olan, insanın, bireyin ideolojik yaklaşımında veya bu teoride insanın, bireyin olmadığı . Hayır, Marx baştan sona bireyden söz ediyor, bireyin özgürlüğünden söz ediyor ve komünizmi tarifi de öyle zaten, bireyin özgürleşmesi, eşitlik değil. Şimdi tabii bunları belki açmamı isteyebilirsiniz, belki belgelememi isteyebilirsiniz ama bunun için böyle bir başlık altında başka bir konuşmada bunu yapabilirim, fakat bugün sadece tekrar ediyorum ki bir geriye dönüp bakmak ihtiyacının altını çizmeye gayret ediyorum. Solda yeni arayışlar derken, o yeni olanlara,

yani dünyamızdaki yeni gelişmelere bir metotlu yaklaşım gerektiğini düşünüyorum artık. İzlediğim kadarıyla son zamanlarda dünya solunda da bu arayışlar git gide artıyor, yani bir bakıma tekrar Marx'a dönüp bakma arayışları tekrar artıyor. Dediğim gibi bu sadece gelişmeyi, dünyayı anlamak içindir. Buradan kolay oraya kayabileceğimiz için tekrar söyleyeyim ki Marksist bir parti falan söylemiyorum, o konuda tekrar altını çizmek istiyorum. Kaldı ki parti meselesi açısından baktığımız zaman daha sonra bizim fetiş haline getirdiğimiz bir parti fetişizmi Marx'ta da yok zaten bir fikir hareketi söz konusu. Bugün de bana göre ilkin düşünülmesi gereken bir fikir hareketi ve bunun maddi temelleri bana göre dünden daha fazla. Bugünün kapitalizmini baktığımız zaman, incelediğimiz zaman aynı zamanda paralel olarak Marx'ın *Kapital'i* ile ilgili düşüncelere, eleştirilere baktığımız zaman dünden çok daha büyük bir paralellik olduğunu görüyoruz. Marx'ın kapitalizm eleştirileri, bugünkü kapitalizme çok daha yakın, neden? Bugün dediğim zaman küresel kapitalizmden söz ediyorum, ondan önceki devlet müdahaleleri araya girerek, tekelci devlet kapitalizmini içine alarak kapitalizmin esas kendi modelinden sapmış biçimlerinden söz etmiyorum ve zaten genel olarak soyut olarak kapitalizmi düşünmek de zaten yanlış. Marx'ın en çok eleştirdiği şeylerden bir tanesi de bu. Tarihsel olarak var, örneğin sanayi öncesi kapitalizm var, sanayi kapitalizmi var ama bugün önemli bir farklılık, bilgi ekonomisi olması. Bu sanayi kapitalizmi ile bugünkü kapi-

talizm arasında büyük bir fark. Denebilir ki acaba Marx'ta bu var mı? Evet, çok açık bir şekilde var. Bugün *bilgi artık dolaysız bir üretim aracı haline geldi* dediğimiz şeyi Marx "Gelecek" diye söylüyor ve analiz ediyor. Pek çok örnek verebilirim. Bu günkü dünya finansal krizinin temelinde yatan o ekonomik yapıya müthiş bir şekilde işaret ediyor. Dün hiç hesaba katmadığımız, bir bakıma sınıf tahlili gibi tahlili var Marx'ın, o da üreticiler.

Sosyalizm Çökerken İşçi Sınıfı Ne yaptı?

Fakat buraya gelmeden önce kaldığımız yerden bakalım. Dedim ki ben, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra biz sustuk, teorik temellere inen bir eleştiri, bir değerlendirme yapmadık, mesela neyi sormadık? Sovyetler çözüldükten Sovyet emekçileri, işçileri, işçi sınıfı ne yaptı? Kapitalist ülke işçi sınıfı ne yaptı, yani sosyalizmin çözülmeye tepki verdi mi? Hayır. Olduysa da herhalde ciddi bir tepki değildi bu. Daha Sovyetler çözülmeye önce biliyorsunuz Polonya'daki gelişmeler var. Orada işçi sınıfının tutumu var, yani Katoliklerle birlikte dayanışma hareketi olarak çıkan Gdansk Tersanesi ile başlayan, büyüyen hareketler var. 20. yüzyıl işçi sınıfı meselesine dikkati çekmek için söylüyorum bunu. Peki, ne oldu işçi sınıfı? Marx'tan söz ediyoruz tabii işçi sınıfı meselesi çok önemli ve sınıf mücadelesi ikide bir önümüze geliyor, sermaye çelişmesi ne oldu sorusu

geliyor; bunlara bir yanıt üretmemiz gerekir, ne oldu gerçekten?

20. yüzyıl boyunca biz işçi sınıfı önderliğinde bir devrim görüyor muyuz? Hayır. O zaman Marx öldü mü? Acaba işçi sınıfının varlığı açıklanacak bir teorik düşünceye sahipti? Deminki söylediklerimi aslında şimdi söylediğimin ağırlığından almam belki daha doğru olur. Önümüzdeki sorun bu ama Marx'a baktığım zaman şunu görüyorum, Marx işçi sınıfının sınıf olarak varlığı ile ilgili değil, Marx'ın esas temel tezi onun tarihsel devrimci misyonu. Bugün Marx artık geçerli değildir diyenler, işçi sınıfının artık olmadığını söyleyerek buna bir argüman getirmeye çalışıyorlar. Terside hayır, işçi sınıfı büyüdü aslında büyük, gelişkin kapitalist ülkelerdeki yönetim, geri kalmış ülkelerdeki emekçileri sömürerek veya üretimi oraya kaydırarak aslında işçi sınıfının niceliksel olarak çevresini genişletti, dolayısıyla Marx geçerli diyor.

Bana göre Marx'ın geçerliliğinin argümanı bu değil, yani işçi sınıfının varlığı, niceliği bu değil. Tartışılması gereken işçi sınıfının bugün tarihsel misyonu, yani dünyayı değiştirme misyonu var mı? Sosyalizm yıkılırken işçi sınıfı ne yapıyordu diye bunun için sordum:: Bir şey yapmıyor, yapmadı; ne sosyalist emekçiler yaptı Sovyetler Birliği'nde ne diğer sosyalist ülkelerde ve ne de kapitalist ülkelerde işçi sınıfı ayağa kalktı, ne oluyor, sosyalizm nereye gidiyor demedi. Bu şunu gösteriyor bana göre, *artık işçi sınıfının*

tarihsel misyonu yok gerçekten ama işçi sınıfı var. Onun demokrasi mücadelesindeki yeri elbette var ama tarihsel misyonu, yani işçi sınıfının öncülüğü, misyonu yok. Bunu tespit ettikten sonra bunun için söylüyorum ki eğer Marx'ı işçi sınıfının varlığı ile açıklarsak, Marx yok. Tekrar dönüp baktığımız zaman Marx'ın esas ilgilendiği mesele asla bu değil. O kapitalizmin kendi iç, bizzat sermayenin dinamiği ile nasıl değişeceğinin peşinde ve tabii ki Marx'ta çelişkili yanlar var, mesela Marx proletarya diktatörlüğü diyor, fakat bunu dediği zamanki tarihe baktığımız zaman İngiltere'de devrim bekliyor ve proletarya diktatörlüğünün altını çiziyor ama sonra bakıyor, hayır yok. Elbette proletarya diktatörlüğünden vazgeçmiyor ama sonra dikkatini Almanya'ya kaydırıyor, Almanya kaydırıyor ve şunu görüyor orada: radikal demokrasi çizgisi ve ondan sonra radikal demokrasi çizgisine artık vurgu yapmaya başlıyor Marx. Bilmiyorum, belki içinizde bunları takip etmiş olanlar vardır ama ben Marx'ta kendi adıma bütün bunları fark etmediydim.

Marx'ı Marx'la, Marksizm'i Yenilemek

O zaman şuraya varıyorum ki bugün olması gereken şey, yapılması gereken şey, Marx'ı Marx'la, Marksizm'i yenilemek. Bizim dün kafamızda Marx'a atfen olan Marksizm konusundaki fikirlerimizi bugün Marx'a dönerek tekrar yenilemenin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Bu çerçevede Marx'ın örneğin serbest piyasa meselesine yaklaşımı da benim için enteresandı. Bunu birçok söyleşilerde dile getirdiğim zaman çok şaşırdıklarını gördüm ama ilkin benim için de öyleydi. Marx serbest ticaretten yanadır, devlet müdahalesine karşıdır dediğim zaman bu çok şaşırtıcı oluyordu, çünkü herkesin kafasında sosyalizm devletle özdeşleşmiş olduğu için, kafamızda öyle olduğu için ulus devlet paradigması ile baktığımız için Marksizm-Leninizm, Sovyetler Birliği'ndeki devrim her ne kadar daha sonra dünya devrimi ya da Avrupa'yı beklese de sonuçta ulus devlet çerçevesinde gerçekleşti, ondan sonra bizim kafamız artık sosyalizm dediğimiz zaman hep ulus-devlet paradigması temelinde, onun gözlükleriyle, onun kavramlarıyla şekillenen bir sosyalizm oldu; bana göre artık yok, yani tek ülkede sosyalizm, ulus devlet çerçevesinde sosyalizm yok, çünkü zaten ulus devlet çözüyor.

Tabii ki Marx kapitalizmi eleştiriyor, o zamanki kapitalizm tabii ki serbest piyasa ama artık yavaş yavaş devletçi yaklaşımlar var, devlet müdahalesi var ve zaten bir kriz yaşanmış. Bir ekonomistler birliğinde yaptığı konuşmasında aynen şunu söylüyor, diyor ki *“Ben serbest ticareti eleştiriyorum diye sanmayın ki devlet müdahalesinden yanayım. Devlet müdahalesi himayecilik, gericiliktir. Serbest piyasa elbette hızlı bir kapitalizmin gelişmesini sağlar, elbette orada sömürü vardır, fakat bu bizi sosyal devrime yaklaştırır.”* Şimdi buradan bir atlamayla bugünkü finansal kriz karşısında solun tutumuna değinmek istiyorum, madem yeni

arayışlardan söz ediyoruz. İlkin bu krize devlet müdahalesi çok geniş ölçülerde yapılacağı düşüncesi vardı ve tekrar Keynes'ci teoriler ortaya çıktı. Elbette yapıldı da, yapılıyor da, fakat görüldü ki bu müdahaleler örneğin 1929 krizindeki gibi değil, yani devlet müdahaleleri elbette kapitalizmi korumak için yapılıyor, fakat temel olan serbest piyasa mekanizmalarını da ortadan kaldırmadan.

Sol Niye Var Sorusuna Cevap Vermemiz Lazım

Sorun şurada, sol bu durumda devlet müdahalesinden yana mı olur yoksa serbest piyasa mekanizmalarından yana mı? Şunu mu der: Kardeşim bu krizi kim yaratmışsa o çözsün ama bunu genellikle söylemiyor sol, çünkü burada bir emekçi popülizmi var. Evet, kriz tabii ki vuracak, vuruyor emekçileri, herkesi vuruyor. Bunun yarattığı acı var, peki bizim meselemiz kapitalizmi kurtarmak mı yoksa kapitalizmin aşılması mı? O zaman solda yeni arayışlar dediğimiz zaman iki açılı bir düşünce geliştirmek gerekiyor. Bir solun ontolojik varlığı, yani sol niye var sorusuna cevap vermemiz lazım ve bir de aksiyoner olarak varlığı, yani neden var sorusunu sormak lazım. Birinci soru kuşkusuz ki kapitalizmin aşılarak bir başka dünyanın mümkün olup olmadığıyla ilgili bir soru. İkinci soru ise bugün pratik politika açısından solun ne yapacağıyla ilgili bir soru. Bence birincisine cevap veremediğimiz durumda büyük ölçüde sol bir gelecek umudu ile yürümediği durumda güncel po-

litikada da heyecansız ve zayıf kalıyor ve ikisi arasındaki bağ kopuk kalıyor. Bir gelecek hayali için veya bu kimine göre hayal, kimine göre ütopya, kimine göre bir gerçeklik; oraya doğru gidebilmek için tekrar bir teorik açılım, teorik yaklaşım bir kez daha bizim karşımıza geliyor. Mademki işçi sınıfı tarihsel misyonunu yitirdi. O zaman nasıl olacak, kapitalizm hangi güçlerle nasıl aşılacak sorusu bugün teorik bir soru olarak önümüzde. Bununla ilgili yanıtımı ikinci bölüme bırakacağım, elbette bir imkân var, üstelik bu gene Marx'ın yazdığı, benim değil, keşke öyle olsaydı kolay olurdu, çok emin olarak anlatabilirdim ama sadece bir arayış çerçevesinde anlatacağım.

Buraya kadar söylediklerimi burada noktaldıktan sonra bugünle ilgili şunu söylemek istiyorum: Açık ki artık ulus devlet çözümlüyor Türkiye'den bakarsak, çok ciddi anlamda belki ilk kez sol için büyük bir fırsat çıkıyor, i devlet ilk kez ciddi anlamda çatlıyor. Bana göre bu bizim Cumhuriyet tarihi boyunca ilk kez yaşadığımız, yaşamakta olduğumuz bir dönem ve bu anlamda iyi bir analiz ortaya koyabilirsek bir fırsat.

Burada sorun şu, kim çatlatıyor devleti? Baktığımız zaman görebiliriz, yani üç hareketten söz edebiliriz: biri İslami hareket, biri Kürt hareketi ve bir de bu tarafı zayıf, onun niçin zayıf olduğu üzerinde durmamız lazım ama liberal çizgi, çünkü kapitalizm Türkiye'de geliyorsa, ulus devlet zayıflıyorsa liberal hareketlerin de yükselmesini doğal olarak

beklemek lazım. Bu çatlama sol için radikal bir demokrasi perspektifini ortaya koyma şansı veriyor bana göre. Bunun ne olduğunu tabii ki konuşmamın ikinci bölümünde açmaya gayret edeceğim. Buraya kadar söylediğimi özetleyip bitirmek istiyorum.

Yeni arayışlar derken, ben yeni bir sol arayışını anlamıyorum ama çünkü solun her birinin kendi biriktirdiği çünkü pratik politika ve fikri birikimini, derin birikimini yeniden dönüp bir analiz etmesi, değerlendirmesi ve pratik politikasını teorileştirmeye çalışmasının önümüzde yapılması gereken şey olarak durduğunu düşünüyorum. Bunun için de mademki kapitalist dünyadayız, kapitalizmin yeniden analiz edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bunun da şu ana kadar elimizde kapitalizmle ilgili bütünsel bir teori olarak bir tek Marx'ın teorisi var ama bir tek onunla açıklamakla kendimizi sınırlamayı asla söylemiyorum. Demin de söyledim, Max Weber'e de bakmak lazım, mutlaka bakmak lazım ve başkalarına da. Bir çoğulcu paradigma temelinde fakat metot olarak Marksist metot, Marksçı düşünce metodunun hâlâ önemli olduğunu düşünüyorum.

Soru - Cevap

İsmail Atmaca: “Sovyetler Birliği yıkılırken ne Sovyet işçi sınıfı, ne kapitalist ülkelerin işçi sınıfı, kimse müdahale etmedi”; bunda bir gariplik var normal şartlarda. Gerçekten oradaki uygulanan sistem sosyalist sistem miydi, bunu öğrenmek istiyorum. İşçi sınıfının kurduğu sistem kırarken, yıkılırken sessiz kaldığı, tepkisiz kaldığını merak ediyorum.

Nabi Yağcı: Sovyetler’deki sistemin sosyalizm olup olmadığı konusunda çok tartışma var tabii. Buna devlet kapitalizmi diyen de var ama ben katılmıyorum, çünkü kapitalizm olması için özel mülkiyet olması lazım, devletçi sosyalizm olduğu da muhakkak.

Marx’ın bir bakıma geçiş olarak tarif ettiği şeye yakın bir şey bana göre. Neden? Çünkü özel kapitalist mülkiyet ortadan kalkmış, fabrikalarda, tarlalarda, üretim alanlarında çalışanlar hâkim. Fakat burada sorun tabii tek parti sisteminin var olması, demokrasinin olmayışı sonucunda işçilerin, emekçilerin yönetimde ne kadar söz sahibi olabildikleri.

Bunlar tartışılıyor, çok da tartışılır, fakat sorduğın soruda esas mesele şu: sosyalizm olsun veya olmasın, sonuçta gelen sistem kapitalizm oldu, değil mi? Buna tepki yoktu, sonra da olmadı. Hadi yıkılırken anlamadılar diyelim neyin geleceğini, başlarına ne geleceğini hadi bilmediklerini düşünelim ama sonra basbayağı kapitalizm geldi, orada da bu tepkiyi görmedik. Asıl ben bunu söylerken, işçi sınıfının devrimci misyonu meselesini açmak için söyledim, oradan örnekledim. Doğrudan doğruya Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi tartışmak için söylemedim.

Ahmet Kardam: Şunu sormak istiyorum, sormak değil de eğer becerebilirim ek yapmak istiyorum. Bu işçi sınıfı ile ilgili olarak söylediğimize, benim incelediğim, aklımın erdiği kadarıyla şöyle bir şey söyleyebilirim: Marx, sözünü ettiği modern proletarya ile bizzat kendisi tanışmadı, onunla ilk tanışan ve tanıyan *Manifesto*'nun yazarı olarak Engels'tir. Tanıştığında da ve karşılaştığı işçi sınıfından pek hoşnut olmadığına dair de belirtiler var. İngiltere' *de Ekmekçi Sınıfların Durumu* –adını doğru mu söylüyorum- onun ölümünden kısa bir süre önce Amerika'da yapılacak olan son baskısına yazdığı önsöz var; buna bakılabilir ve kontrol edilebilir. İngiltere'de karşılaştığı modern proletaryanın hiç de hoş bir durumda olmadığından yakınıyor, sermaye, kapitalistler ile işbirliği içinde buna çok yatkın olduğunu söylüyor ve sonradan Lenin'in kullandığı emperyalizm teorisinin ilk temellerini o önsözünde yapıyor, benim bildiğim kadarıyla.

Şimdi işçi sınıfı ile sermaye arasındaki çelişkinin antagonist, hiçbir şekilde uzlaşmayan bir çelişki olduğu konusundaki bilgimizin doğru olmadığına dair çok ciddi bir işaret gördüm. İşçi sınıfının üretim ilişkisi içerisindeki konumu, sermaye ile olan ilişkisinden, devrimcilik çıkmaz ya da çıkar mı? Bakın bizim tanışık olduğumuz bir kavram üzerinde tekrar düşünelim. İşçi sınıfına bilincin dışarıdan götürüleceği meselesinin bu sorunla doğrudan bağlantısı var. Bu çelişkinin içinden üretim ilişkisindeki sermaye ile olan ilişkisinden kendiliğinden devrimcilik çıkmıyor, dışarıdan taşıyor bu bilinç. Taşınan bilinç nedir? Sömürü vs. gibi onun sömürüldüğüne ilişkin üretim ilişkisindeki konuma ilişkin bilinç değildir, oradan sadece sendikal bilinç çıkar. Politik bilinç demokrasi bilincidir, yoksulluk bilincidir, hak-adalet bilincidir; bununla beraber işçi sınıfı harekete geçiyor. Devrim yaptığı yerlerde veyahut devrime yaklaştığı yerlerde niçin hareket ettiğini analiz edersek: Eğer ben yanılmıyorsam sömürüye son vermek, sosyalizm vs. Bolşevik devriminin özel bir durumu. Sloganları; hak, adalet, özgürlük, yoksulluklarından kurtulmadır ve bunları elde ettiği konumlarda, özellikle seçme hakkını elde ettiği durumlarda bu devrimci ruhunu ve momentini yitirdiğine dair işaretler var. Haddim değil, işçi sınıfını eleştirmek için söylemiyorum, üzerinde düşünülmesi gereken bir şey olarak söylüyorum. Sınıfa bilinci dışarıdan götürme meselesinin bu bağlamıyla ele alınmasında ben bir fayda olabileceği açısından söylüyorum, teşekkür ederim.

Nabi Yağcı: Teşekkür ederim Ahmet'e katkısı nedeniyle. İki nokta daha var, bir tanesi: biliyorsunuz Marx ideolojiyi olumsuzluyor aslında, sonra Plehanov, Bakunin, ondan sonra Lenin özellikle olumlu ideolojiden bahsediyor. Şimdi bu ayrımı, Marx'taki ayrımı kavradığımız zaman bilinç meselesini daha iyi anlıyorum. Marx somut insanın bilincinden söz ediyor. Mesela sınıf bilinci lafı yok Marx'ta, asla böyle bir şeyden söz etmiyor. Çünkü sınıf kavramı bizim daha sonra anladığımız gibi soyut, her zaman, her daim geçerli bir kavram olarak bakmıyor ona; son tahlilde sınıf tepkisi bekliyor, "Son tahlilde sınıf tepkisi verebilir" diyor ama bunları hep eğilim olarak söylüyor, olgu olarak söylemiyor. Bizim en çok karıştırdığımız şey, eğilimleri olgu diye görmemiz. Marx her zaman kapitalist bir toplumu eleştirirken, eğilimlerin karşı eğilimlerle birlikte her zaman böyle olacağını söylüyor ve bütün anlatımları bu çelişkili ifade biçimleriyle doludur ama biz hep tek bir taraflı anlatımları seçmişizdir. Dolayısıyla sınıf derken, bizim anladığımız sınıf Marx'ta yok. Bilincin dışarıdan verilmesi diye bir şey de yok, bu doğru da bir şey değil, yani bu idealist bir anlayış aslında. Sınıfı sadece düşünce bazında ifade etmek bütünüyle idealist bir sınıf anlayışı bana kızanlar olabilir belki ama biz idealist sınıf anlayışının peşinde olduk hep. Marksçı maddeciliği ben yeni öğrendim: Şu diyelim ki dört-beş senedir ki çalışmam içerisinde öğrendim. Esas metod derken de bunu görmek lazım. Marksçı maddeci metod. Somut olarak üretimdeki insandan bahseder, somut olarak

bireyden bahseder ama soyut mesela insan, insanlık bunu eleştirir. “Bu idealist bir söylemdir” der, böyle bir şey hayatta yok. Evet, söyleyebiliriz ama eğer buradan bir analiz yapacaksak, bu bize hiçbir şey ifade etmez ama yaşayan, savaşıyor, üreten, ölen, öldüren insandan bahseder hep; praksis felsefesi o zaten.

Alâeddin Bey: Gramsci'den başlayan Togliatti'de özellikle aktüel hale getirdiği bu tezlere dayalı olan çizgisinde getiriyorlar. Biz kapitalizmi reformize, rehabilite ederek büyük kapitalistler dışında bütün İtalyan halkına demokratik ve adil sosyalizm kuracağız diyordu. Bu çok garipti, anlamakta zorlanıyordum ve buna uygun bir parti yapısı oluşturdular ve Lenin de bir yaklaşımında Nabi abinin de demin söylediği ithal ideolojiye ihtiyacımız yok. Biz İtalyan Marksizm'ini kuracağız, Avrupa'ya da özgü komünizmi o şekilde doğru buluyor ve değerlendiriyoruz. Hiçbir ülkenin ithal bir ideolojiye ihtiyacı yoktur yaklaşımı vardı. Bunları neden söylüyorsunuz?

Biz Moskova'da yağmur yağsa şemsiye açıyorduk biliyorsunuz. O zaman için bir şikâyetimiz yoktu, şimdi bunları irdeliyoruz, sorguluyoruz, çok da iyi oluyor. Şimdi solun kendini arayışı noktasında Marksizm-Leninizm serüvenini siz de az önce ifade ettiniz, bence Marksizm'i yeniden anlamak, okumak lazım. Artık bu komünist partisi mantığı ya da ülkenin ötesinde İtalyan Komünist Partisi bu isim altında yüzde 32 oy potansiyele ülkenin ikinci partisi olma

potansiyelini yakaladı. Bu parti yapısında ona uygun değerlendirildiği için mi bunu sağladı. İkincisi bu parti yapısı ve anlayışı içinde bugün Türkiye’de böyle bir yaklaşım söz konusu olursa böyle bir başarıyı ben sol taban için de görüyorum, çünkü ben sol adı altında söylemiyorum, böyle bir başarıyı sağlama şansı var mı? Biz kapitalizmi rehabilite etme mantığını irdeleyebilir miyiz?

Nabi Yağcı: Parti ile ilgili cevap veremem, bilemiyorum onu, yani öyle bir parti olur-olmaz onu bilmiyorum, fakat kapitalizmi rehabilite etmek meselesi, esasında tekrar Marx’a dönersem demin işaret etmiştim, burada devlet meselesine bakmak gerekiyor.

Marx’ın zamanı içerisinde Marx devleti düşünüyor, mevcut devlet mekanizmasını nasıl geriletir veya parçalar ki işçi sınıfı iktidar olsun. O zamanın mantığı içerisinde devlet egemenliğine ve devlet iktidarına karşı bugünkü anlayışla veya zamanımızdaki gelişmeler ışığında gördüklerimiz elbette yoktu.

Dolayısıyla Marx bunu ancak bir proletarya diktatörlüğü yoluyla, yani proletarya iktidarı yoluyla, hatta devlet yoluyla burjuva devlet aygıtının parçalanması falan olarak anlattı. Demin Ahmet’in de işaret ettiği İngiltere işçi sınıfı ile ilgili: Şöyle bir ifade var orada “Dünyanın en gelişmiş işçi sınıfı, fakat devrimci misyonunu yitirmiş işçi sınıfı”; İngiltere işçi sınıfı için yapılan tarif, o zamanla ilgili ama biz işçi sınıfı nicel büyüdükçe sandık ki hep nitelik olarak da –işte o

bilinç meselesi de işin içinde olmak üzere- devrimci misyonunu artacak. Böyle olmadığını gördüğümüz zaman Marx'ın kendisinin kapitalizmin kendisinin kendi iç dinamikleri, sermayenin iç dinamikleriyle kapitalizmin nasıl sona doğru gideceğinin analizi var.

Tabii artık proletarya diktatörlüğü vurgusu yok ama radikal demokrasi veya devrimci demokrasi vurguları var. Şimdi orada o zaman şu çıkıyor: Cepheden saldırı, çünkü diktatörlük kurmak, işçi sınıfının iktidarını kurmak kapitalizme cepheden saldırı; o zaman için evet öyle. Fakat bunun imkânlarının git gide ortadan kalktığını görmeye başlıyorlar, mesela Engels'in o konuda özellikle ordu üzerine, devletin silahlı güçlerinin büyümesi üzerine analizleri var ki yavaş yavaş o gücü nasıl yeneceklerini düşünmeye başladıklarını gösteriyor. Bugünden baktığımız zaman artık cepheden bir saldırıyla, iktidarı alma, devlet iktidarını almak için bir mücadeleye gerek kalmadı, çünkü kapitalizmin kendisi zaten devlet iktidarını çözüyor, buna işaret eden de Marx'ın kendisi; *böyle olacak, böyle yapacak, kaçılmaz* diyor.

Hiçbir zaman Marx'ta emek-sermaye çelişmesi, kapitalizmin temel çelişmesi diye bir laf yok ama biz bunu hep söyleyip durduk, böyle bir laf yok. Marxk Kapitalizmin çelişmesine dinamik bakıyor, zaman içerisinde değişken olarak görüyor. Kapitalizmi eğer içten değiştireceksen, o kapitalist sürecin içinde olmak lazım tabii. İktidarın sivil toplum eliyle tabandan koparılması, alınması tezleri var. Ulus devletin

çözümü ile paralel yeni bir küresel yönetim biçimi meselesi tartışılıyor. İmparatorluk düşüncesi var, yeni bir imparatorluğa gidiliyor falan bunları bilmiyorum doğrusu, ne olacağını henüz bilmiyoruz. Demin bu konuşmaya bıraktığım bir mesele var, bunu kısaca dikkatinize sunmak istiyorum.

Marx'ın tam sınıf demese bile sınıfsız bir anlatımla ileri sürdüğü üreticiler meselesi ama tekrar ediyorum ki bu işçi sınıfı değil, Marx ondan farklı bir katmanlaşmadan söz ediyor ve bunu da komünizme geçişte çok önemli bir unsur diye görüyor; bu çalışanlar da değil tek başına, onlar da var. Fiili üretim yapanların ki bunun içerisinde küçük üreticiler diyor, fakat bugünün Kobileri anlamına geliyor. Bunun içerisinde gene doğrudan doğruya fiilen üretimin içerisinde olan mühendisler, teknik elemanlar ama artık dünkü, yani sanayi kapitalizminin içindeki yardımcı rolündeki beyaz yakalı işçiler değil bunlar, bizzat üretimi yöneten, yani organize edenler. Dolayısıyla bu büyüyor, bunun yanında ama bir şey oluyor, bizim bildiğimiz kapitalist mülkiyet de değişiyor.

Marx'a tekrar döndüğüm zaman kapitalist mülkiyet lafını böyle her zaman için kullanmanın son derece idealist bir yaklaşım olduğunu, bir düşüncenin ürünü olduğunu gördüm. *Sanayi öncesi kapitalizmde, mülkiyet başka, sanayi kapitalizminde mülkiyet başka, bugün küresel kapitalizmde mülkiyet başka ve küresel kapitalizmin kendisi mülksüzleştiriyor.* Dünkü sanayi kapitalizminin mülkünü par-

çalıyor, nasıl parçalıyor? Hisse senetleri, büyük holdingler şeklinde parçalıyor, çünkü mülkiyeti sadece bir tapulu mal şeklinde düşünmezsek, yönetmek anlamında anlarsak, artık kapitalizmin kendisi fiili kapitalist, kolay anlatmak için diyelim ki fabrikatör, artık yönetilir halden çıkıyor. Zaten en yukarıda sermaye hareketlerini yönetemez hale geliyor bugün.

En tepede kim yönetiyor? Bir finans oligarşisi oluştu, onlar yönetiyor. Bir ikinci mesele daha var, artık bilgi ekonomisinden söz ediyoruz, yani sanayi kapitalizminin yerine bugün bilgi ekonomisi var, yani bilgi doğrudan doğruya artık üretimin yardımcı faktörü değil, üretim tarzı. Şimdi o zaman bilginin üzerindeki mülkiyeti tartışalım, ne oluyor? Bilginin üzerindeki mülkiyete baktığımız zaman mülkiyet parçalanıyor, yani bir yanıla bugün *teelif hakları sanayi* var, fakat bunu uygulamada çok zorlanıyorlar, neden? İnternet ortamında nasıl uygulanacak, bu bir tartışma. Daha basit bir örnek vereyim, korsan yayın. Etik olarak tabii korsan yayına karşıyız ama sembolik bir örnek olarak verebiliriz. Kapitalizmin kendisini nasıl mülksüzleştirdiğini, Marx'ın o söylediği *mülksüzleştirilenlerin mülksüzleştirilmesi* olayını görebiliriz.

Telif ödemediğinde işte yazarların kitapları veya müzik eserleri korsan yayın olarak dağıtılıyor. Peki, orada ne oluyor? Mülkiyet yok, kalktı mülkiyet. Bunu böyle bilinsin diye söylemiyorum ama kapitalizmin içindeki bizzat sermayenin

kendisinin, kapitalist kâr dürtüsünün önünde mülkiyetin bile eridiğini, yok olabileceğini gösteren sadece düşünmeye yardım edecek bir örnek. Bu aynı zamanda bizim, yani kapitalizmi hep bir hırsızlık, bir kötülü olarak görme anlayışımıza da buradan bir gönderme yapabiliriz. Biliyorsunuz *Manifesto*'da Marx, kapitalizmle ilgili romantik, son derece şairane övgüler de dizer. Kapitalizmin nasıl zenginlik biriktirdiğini ve daha önemlisi de para ile o feodal dönemin veya dinsel halenin altında gizlenmiş sömürünün ve hatta ahlaksızlığın bizzat kapitalist ilişkiler içerisinde nasıl açığa çıktığını, nasıl saydamlaştığını ve dolayısıyla yabancılaşma faktörünün bizzat kapitalizm eliyle nasıl kırıldığını, yok olduğunu değil nasıl kırıldığını, nasıl daha görülebilir hale geldiğini anlatır.

Biz kapitalizmin bu tarafına dikkat vermedik, yalnız bir tarafına baktık. Benim hep söylemekte tereddüt ettiğim bir mesele var, bu üretici yeni sınıf diyelim, bunların gelişmesine bakarak kapitalist mülkiyet biçiminde çözülmesine bakarak ve kapitalizmin, üretimin daha doğrusu sermayenin küreselleşme yoluyla artık geniş ölçüde sosyalleştğine bakarak ben şunu söylüyorum: Dünya komünizme gidiyor ama bunu söylemekten korkuyorum. Biraz da sesim kısık söylüyorum, çünkü yanlış anlaşılır diye; çünkü anlamında anlaşılır, totaliter bir şey diye anlaşılır diye söylemekten çekiniyorum. Belki böyle hiç söylememek lazım, çünkü o kapitalizmin aşılması, bana göre ondan şikâyet eden herkesle birlikte olacak, benim düşüncem. Müslüman, Hıristiyan,

liberal her ne ise önümüzde kapitalizm “Evet, bu kötüdür” denme noktasından itibaren o sosyal güçler bence ortaya çıkacak.

Sonuçta Marx’ın o dediği şey, zorunlu çalışma ortamı kalkacak. Emek özgür olmayacak, emek kalkacak. O nedenle de emek edebiyatı yapmak yanlış, elbette ezilenlerin haklarını savunmak, emekçinin hakları; dediğim bu değil tabii emek edebiyatı yanlış, çünkü mesele oradan kalkarak da sendikalizm, demin Ahmet’in işaret ettiği gibi hatalara düştük, bunlar yanlış. Marx, bu kapitalizmin nasıl aşılacağıyla ilgili, o yüzden gözü yaşlı bir filozof değil ama elbette mücadele içerisinde bir sol parti, ezilenlerin hakkını savunacak, elbette emekçiler için mücadele edecek, ücret düşüklüğüne karşı mücadele edecek, sosyal haklar için mücadele edecek elbette. Kapitalizmin biz yapmasak da bunları yaptığını da görmek lazım. Dün Marx zamanında Avrupa’daki sosyal haklarla bugünkü aynı mı? Elbette oradaki mücadelelerle oldu, gene işçi sınıfı ile oldu ama verebiliyor, bunu görmek lazım.

Halil Akbay. Bu son söylediğiniz şeyi “söylemekten korkuyorum” dediniz, bence korkmamak lazım.

Çok önemli değil, zamanla doğru anlaşılacak. Yazılarınızı da ilgiyle izliyorum. İlk başta felsefi boyutuyla ilgili bazı şeyler söylediniz. Marx döneminden sonra Lenin olsun, Stalin işte Mao, Vietnam devrimi hepsinde Türkiye’deki bütün sol içinde vurgular hangi tarafa yakın olduklarıyla

İlgili müthiş bir iradecilik vardı, insan iradesi örgütlenmişse hayata müdahale edebilir, değiştirebiliriz, proletarya dikta-törlüğünü kurduğumuz zaman da bütünü toplumu düzene koyabiliriz. Bugün bu olayları ele alırken bu iradecilikten kurtulmak lazım ve cesur eleştirmek lazım.

Sınıf bilinci, dışarıdan bilinç götürmek, öncü parti ve en hararetli yer mutlaka.

Ben Sovyet tarihini de biraz biliyorum ama eski bir sol-cu gelenekten gelen biri olarak şöyle bir örnek vereyim, mücadeleciliğin en aşırı boyutu Çin'de 1956 yılında deni-liyor ki tarımda sosyalist dönüşüm tamamlanmıştır. Bunu söyledikleri zaman Çin'de tek bir traktör, düşünebiliyor musunuz? İlkel bir teknik temel üzerinde sosyalist dönü-şüm tamamlanmıştır diyorlar, yani insan iradesini bu dere-ce abartan bir boyutu düşünün ve işte 20-30 milyon insan 1956-58'de kıtlıktan, açlıktan ölüyor.

Bu dönemde Sovyetler'de nasıl Buharin, Zinoviye, Kame-nev gibi daha farklı fikirler çok teknik ayrıntılarını bilme-sem de söyledikleri gibi Çin'de "Halen kapitalizmin dev-rimci imkânları tükenmemiştir, böyle bir yola girmemiz bizi yıkıma götürür" diyor. Bugün de tartışmaları ele alırken iradecilikten kurtulmak gerekir diye düşünüyorum.

Geçmişte bu pozitivizm hiç dikkate alınmamış, Lenin de Stalin de "Ordularımız her şeyden üstündür" diye ibareler var. "Orduların mantığına bakmak lazım" gibi ibareler hiç

ordulara bakılmamış. Sovyetler’de de böyle bir çok şey görebiliriz. Bugün de ondan kurtulmak lazım.

Bu yeni tartışmalara tekrar böyle örgütün insan gücü olsa müdahale eder, değiştirir, oraya götürürüz, arkamızdan insanlar gelir gibi düşünmemek gerekir diye düşünüyorum. Bu konuda fikrinizi merak ediyorum. İkincisi de Sovyetler Birliği’nin yıkılması konusunda gizli Sovyet geleneğinden gelenlerin biraz daha berrak olması gerektiğini düşünüyorum. Geçenlerde bir yazınız vardı, dikkatimi çekmişti, son ekonomik krizle ilgili “Büyük sosyal adaletsizliklerin ortaya çıktığını, Sovyetler Birliği varken bunu engelleyen, dengeleyen bir yanı vardı” gibi bir ifade kullanmıştınız.

Sovyetler Birliği’nin yıkılması son yüz yılda dünyada olan en büyük devrimci olaylardan biridir. Ekim Devrimi’nden daha büyük devrimci olaydır, insanlığın ufkunu açmıştır; bütün bu sonuçları yani hem o, hem de şimdi Çin’in ilkel kapitalizme gelmesi ufkumuzu açmıştır, yeni düşünme imkânlarını açmıştır ve Sovyet halkı da tepkisini göstermiştir, nasıl göstermiştir? Yıkılması yönünden göstermiştir. Bir de bu açıdan bakmak gerekir, yani söylediniz ya “Böyle düşünebilir miyiz” diye, ben de çok aşırıya kaçan bir şey söyledim.

Nabi Yağcı: Marx’tan, Marxçı maddeciliği, yeni ya da derin gördüğüm Marksçı maddecilikle bakarsam Sovyet Devrimi’ni bir olgu olarak görüyorum. Ekim Devrimi oldu, siz buna iktidar darbesi, hükümet darbesi diyebilirsiniz,

ben buna daha başka bir şey söyleyebilirim. Şu gerçeği de unutamayız, Çarlık Rusyası'nda olan –isterseniz hükümet darbesi deyin, isterseniz devrim deyin- o zaman hesabı ben şöyle yaparım: Çarlık Rusyası'ndaki ekonomik gelişme düzeyin, insan yaşam tarzı ile ondan sonraki devrimle birlikte gelişen düzeye bakarım. Şunu biliyorum, o zamandan beri biliyorum, 1960'lara doğru Sovyetler, çelik üretiminde Amerika'yı yakalamışlardı. O Sovyetler uzaya gittiler, uzağa ilk gidenlerdi ama sorun şurada, işte orada somut bakmamız lazım, ideolojik olmamak lazım, buna rağmen niye başarılı olamadılar, buna rağmen uzaya insan gönderen teknoloji niye hayata geçmedi, niye insanların ellerindeki daktilodan korktular, niye teleksler bilmem neler olmadı; bunu analiz etmek lazım bence. İradeciliğe gelince evet, bu vardı. Bu pozitivism, bunu yer yer Marx'ta da görebiliriz. Başlı başına Marx konuşursak, onda da pozitivismin izlerini görebiliriz ama Marx başlı başına pozitivismin karşısında duran bir filozof bana göre.

Umur Coşkun: Nabi'nin konuşması bana özellikle Sadun Aren'i tekrar böyle özelemlerle anmamı sağladı, çünkü hoca zamanında herkes böyle “Kahrolsun Amerika, antiemperyalist mücadele”, “Ya yabancı sermaye iyi bir şeydir” falan derdi. “Aman hoca” falan deriz... Tabii o yüzden “Amerikan ajanı” bilmem ne, bunu da yaşadı. “Ya işte yabancı sermaye gelince sende yoksa hazır, refahın artmasına, tasarrufun artmasına neden olur” vs. diye bize anlatmaya çalışırdı, büyük bir durulukla düşündüğü için.

Tabii ne yazık ki böyle Sadun hoca gibi değerler az. Sadun hocanın bunu yapması, palamarları çözdüğünden, Marksizm'den uzaklaştığından mıydı? Hayır, ama bütün gerçeklere ve olgulara çok duru bir mantıkla, akılla, akıl süzgecinden geçerek varmasıydı.

Nabi'nin çok doğru olarak söylediği bir şey var, bütün dünyada Marksizm referanslarının daha çok verildiğini görüyoruz ama geçmişten bir farkla geçmişte bu referansları verenler siyasi partiler, komünist partiler, işçi partileriydi.

Akademik çevrelerde ya da doğrudan akademiye bağlı olmasa da araştırmacı arkadaşlar tarafından veriliyor, dünyanın her tarafında veriliyor, Amerika'da da, Almanya'da da, Türkiye'de de, Japonya'da da vs. Bu iyi bir şey kuşkusuz, zenginlik yaratıyor ama öte yandan Nabi'nin söze başlarken söylediği gibi biz pratiğin içinden geliyoruz.

Sizler de pratiğin içinden geliyorsunuz, sonuçta bizim bir yükümlülüğümüz var, görevimiz var; bir şeyleri aktarmak, köprüleri kurmak geçmiş tarihle gelecek arasında ve gelecek umudunu yaratmak gibi. Şimdi o zaman bütün bu tartışma ve zenginliği kavramak için elbette zihnimizi açık tutmak, öğrenmeye çalışmak, araştırmaya çalışmak falan bunlar güzel ama bütün bunlardan elbette zaman zaman sentezler çıkarıp siyaset sentezler çıkarmak da söz konusu.

Demin Halil arkadaş konuşurken bir şey söyledi, "Çin'de traktör yok" dedi. Ben Halil arkadaşla böyle şeylere inan-

mamasını tavsiye ederim, çünkü Sovyetler Birliği çok zor durumdayken Çin'e çok ciddi bir biçimde o yıllarda yardım etti, zaten bir süre sonra Kruşçev döneminde büyük çelişki ve çatışmanın ortaya çıkmasının nedeni bu yardımların kesilmesiydi. Bu yardımları keserken Sovyetler'de Kruşçev döneminde birtakım teknokratların altını oyarak Sovyetler'de geniş tarım arazilerini, bizde çok arazi var deyip yeni arazileri, hiç işlenmemiş arazileri tarıma açtılar, bu büyük bir felakete sonuçlandı. Verimsiz, taşlık alanları tarıma açmaya kalktıkları için kendi kaynaklarını bir anlamda orada harcamak zorunda kaldılar, Çin'e verdikleri yardımları kestiler vs.

O yüzden zengin düşüneceğiz bilmem ne yapacağız diye efsanelerin peşinden gitmemek lazım. Sonra Sovyetler Birliği'nin yıkılmış olmasının dünyanın başına gelmiş iyi bir şey mi yoksa kötü bir şey mi olduğunu da bütün bu tarihi süreç içinde düşünmek lazım. Sosyalist bir ülke rejim olarak insanlık tarihi için kısa ama bizim ömürlerimiz açısından, yani ileriye gören insanların tarihi açısından uzun bir dönem sosyalizm örneği yaşandı. Bu dünyada büyük değişiklikler, büyük farklılıklar yarattı, bütün tarihsel süreçlere damgasını vurdu ve insanlığın başına gelmiş çok iyi bir şey oldu. Bu dünya çapında sözünü ettiğim Marksist araştırmacılar, akademisyenler hepsi şunu söylüyor: Marksist dememeyim, Marksizm karşıtı bile olsalar Marksizm'e referans verenler hepsi şunu söylüyorlar: Sovyetler Birliği'nin şusunu eleştirebilirsiniz ya da sosyalist ülkelerin şusunu busunu eleştire-

bilirsiniz ama eğitimde ve sağlıkta attıkları adımların bugün kapitalizm tarafından atılmadığını ve bu nedenle çok vahim ve dehşetli bir eşitsizliğin daha da derinleşmekte olduğunu ortaya koymaktadırlar. Bunların çoğu da kendini kesinlikle sosyalist, komünist diye hiç vasıflandırmayan, hatta bunun karşısı olduğunu söyleyen insanlar; bir şekilde nasıl yapsak da bu eğitimde ve sağlıkta bu uygulamaları alsak. Arkadaşlar, şunu da söyleyeyim eğitim ve sağlık; anketlere baktığımız zaman insanlarda üç tane şey temel alıyor: refah, eğitim, sağlık; birbirine tamamlayıcı olarak.

Refah toplumu yaratamamış sosyalizm, bu malum ama bu üç ana unsurdan iki tanesinde eğitim ve sağlıkta yıkıldıktan sonra bile geriye dönük bütün insanlarda özlemlenilen, en azından dünyadaki namuslu insanlar tarafından böyle bakılan, nasıl yapsak da bunun özelliklerini sistemimize kazandırabilsek diye düşünülen bir şeyden bahsediyoruz. Ülkenin kaderinin olumlu yönde değişmesi yönünden Sovyetler Birliği'nin, o ülkelerin yaptığı katkıyı göz ardı etmemek lazım. Şunu söylemek istiyorum, bu zengin düşünme referanslarının yayılması, zihnimizi açık tutmak, palamarları çözmek anlamına geldiği zaman saçmalanmaya başlanıyor, buna dikkat etmek lazım.

Ben Nabi'den bir şey rica edeceğim. Şimdi aynı şeyi Zülfü Dicleli'nin konferans konuşmasında da gördüm, bir anlamda kendi açımdan eleştirdim, tam karşıt olarak eleştirmem de kuşkumu belirttim.

Şu ulus devletin yok oluşu meselesi. Şimdi biz gelecek umudu yaratmaya çalışıyoruz ya, burada belki şunları söyleyeceğiz, bu gelişmeler ışığında belki sosyal demokrasi ile komünizm arasındaki tarihsel karşıtlık ortadan kalkmıştır, şudur budur falan fiilan, daha geniş bir sol cephe oluşabilir, şunlar için mücadele edilebilir falan ve bunu ne için yapacağız? Kendi ömrümüzde olmasa bile bu mücadelelere katılacak genç insanların kendi önlerinde görebilecekleri bir gelecek için yapacağız esas olarak.

Bu ulus devletler yok olacak, bu eğilim, böyle bir şey var dünyada. Avrupa Birliği var, şu var bu var falan ama matematik bir soru soracağım: Acaba küresel ısınmadan dolayı deniz kenarındaki şehirleri su basması mı daha çabuk olacak, ulus devletlerin yok olması mı daha çabuk olacak? Bence birincisi. Görünür gelecekte bu var, yani bunu biraz sivri bir örnek olsun diye böyle söyledim, böyle olacak diye bir kehanette bulunmak istemiyorum ama biraz örneği sivriltmek için söyledim. Ulus devletlerin yok olacağı üzerinden giden bir şey, Marksizm'den aldığı şu ya da bu şekilde eleştirel baktığı referanslarla, radikal demokrasiyle vs. bugünün politikasına, bugünün derken yakın ve görünür geleceğin politikasına cevap veren bir politika değildir. Bunun tersine birçok şey söyleyebilirim ama ben burada konuşmacı değilim. Nabi ulus devlet yok olacak meselesine dayandırdığını zannettiğim için böyle bir şeyin açıklamasını istiyorum. Bunun vadesi konusunda ya da bu eylemin politikayı nasıl etkileyeceği konusunda bir görüşü varsa bu konuda gerçekten aydınlanmaya ihtiyacım var.

Çünkü bunun için de, bunlar bazı yeni tanımlar gerekiyor, mesela işçi sınıfının yok olması falan değil herhalde işçi sınıfı yerine çok daha genişlemiş bir değişik emek platformundan, söz konusu. Gene uzatmadan burada bir saptama yapayım: Kapitalizmin ya da işçi sınıfının öncülüğü fikri sadece artı değer sömürsünden ve onun ekonomik mücadelesinden çıkmadı ortaya, aynı zamanda temerküz diye bir şeyden çıktı. Temerküz/yoğunlaşma, niye temerküz? Büyük sanayi merkezlerindeki temerküzleri, büyük fabrikalardaki bununla bütünleşik temerküzleri, teknolojiye yakınlıkları, bir şeyi anlamalarının kolaylığı vs. Temerküzün ortadan kalkmasından da söz edebiliriz, Nabi böyle bir yaygınlaşmadan söz etti. O yüzden kavramları yeniden anlamaya başlarken tu kaka diye birtakım şey, ya böyle bir artı değer sömürüsü de yok oldu, işçi sınıfı da yok oldu. Nabi'nin böyle demek istemediğini biliyorum ama bu yeni tanımlar çerçevesinde bu konuları biraz daha belki belli bir referans sistemi içerisinde yapmak, geleceğin siyasetine daha katkılı olacak diye düşünüyorum. O yüzden de şu ulus devlet meselesini de özellikle aydınlatmasını rica ediyorum.

Nabi Yağcı: Umur'a teşekkür ediyorum Sadun hocayı andığı için tabii ben de sevgili hocamızı burada anmak istiyorum ve konumuzla da biraz ilgili olduğu için onunla ilgili ufak bir anı da anlatmak istiyorum.

Sosyalist Birlik Partisi zamanında, tartışmalarımız vardı. Sadun hocayla, o sıralarda biraz anlaşmazlığa da düşmüştük,

“Parti Marksist bir parti olsun” diyorlardı, “*Yok, biz daha önce anlaştık, bu Marksist olanların da, olmayanların da yenilikçi sol partisi*” olacak falan diye tartışıldı. Hoca “Biz sosyalizmin ağacıyız, bunlar işte sosyalizmi seviyorlar” dedi, böyle bir ayırım yaptı. O zaman ben de dedim ki “Doğru söylüyorsunuz hocam ama biz dün Sosyalizmin aşığıydık, biliyorsunuz aşkın gözü kördür, kör de olsa, topal da görmez. Biz seviyoruz, bununla yürümeye başladık” demiştim.

Palamarları çözmek zor, zaten ben başından beri de bir bakıma bunu söylüyorum. Fakat şunu söylemek lazım, fikri yenilenmelerde başlangıçta çubuk tersine dikiliyor, biz de öyle yaptık o dönemlerde. Diyelim ki Sovyetler Birliği eleştirimiz olsun; Marx’a gidip dayanıp tam orada durmamız olsun; belki kimi liberal denecek düşüncelerimiz oldu. Şimdi de olabilir, var, kötü değil ama sonuç itibariyle başlangıçta eski düşüncelerden ayrılırken, onu eleştirirken öbür uca kaymak son derece normal ve zaten başka türlü de eleştirilemez, başka türlü eleştirici düşünce olamaz. O zaman Kartezyen eleştiri olur, yani önce evimi koruyayım, yani yıkılacak; kafamı sokacak bir evim olsun ama onun çatısını değiştireyim, bu Kartezyen eleştiri. Denize açılma cesareti, her şeyi yıkarak gitme cesareti, asıl önemli olan eleştiri o. O zaman yanlışlarla doğrular iç içe oluyor tabii. Sonra da bir hazım süresi geliyor. Ben diyorum ki: Sol bu hazım süresine geldi. Orada en azından ben kendim olarak onu hissediyorum ve o yüzden de dönüp tekrar şimdi artık bazı şeyleri yerli yerine oturabiliriz diye düşünüyorum.

Ulus devletler yok oluyor, eğer tam laf öyle ise yanlış, ben bir eğilimden söz ediyorum, söz ettim. Ulus devletlerin yok olma eğiliminden veya çözüme eğiliminden. Zaten Marx da hep eğilimlerden söz ediyor, onda da var, devlet eleştirisinde de da var. Önemli olan bu eğilimi dikkate almak ve o eğilim, Marx için çok daha uzakta duran o eğilim bana göre bugün çok daha gerçek.

Bugün Avrupa İnsanları Mahkemesi nedir? Ulus devlet egemenlik hakkının erimesidir, çözümesidir, devletin dün paylaşmadığı egemenlik hakları bugün paylaşılıyor; ekonomik alanda da öyle, Avrupa Birliği onun bir örneği. Söylediğim gibi yasa koyma, devletin ulusal yasa koyma hakkı, bütün dünyada gelişen insan hakları hukuku sonucunda devletin çok temel yasa koyma hakkı elinden alınıyor. Bütünüyle mi alınıyor? Hayır, ama önemli ölçüde alınıyor. Hatta cezalandırma da alınıyor, Uluslararası Ceza Mahkemesi çıkıyor. Aramızda hukukçular var, alanına girdin, devletin egemenliğini gösteren ikinci önemli gücü, o da eriyor. Benim söylediğim bunun bir eğilim olmasıdır. Ama burada belki diyelim ki bir sosyal demokrat bakışla, dünkü gibi bir devrimci bakış arasındaki fark, belki de bir komünist bakış arasındaki fark var. Eğilimlerin sözcüsü olduğunuz zaman varsınız, zaten olgular kendi gerçeğini koyuyor, kendi olması gerekenini söylüyor. Onun içerisinde emek mücadelesi tabii ki var. Demin de söyledim ama radikal demokrasi mücadelesi derken benim kastettiğim şu: *Bugün var olan değil ama kabul edilebilir hedefler için mücadele* ama bu-

nun için değişimin önündeki engelle mücadele: Arkadaşımın söylediği gibi *iradeci olmadan asıl toplumu değiştirecek güçlerin önünün açılmasına yardım etmek*, ben bunu anlıyorum. Bunu mesela bizim dönüşümüzle, komünist partisinin özgürlüğü meselesi ile örnekleyebilirim. Dönmeden önce veya dönme sırasında şöyle düşünülebilirdi: *Henüz 12 Eylül rejimi var, 141-142 henüz kalkacak koşullar yok, o yüzden komünist partisinin özgürlüğü talebini diğer taleplerle birlikte sunmak yanlıştır* denebilirdi ve bunu bize diyen de çok oldu ama hayır dedik.

Komünist partinin özgürlüğü talebi 141, 142 ve 163. maddelerle birlikte Türkiye'nin demokratikleşmesinin önünü açacak olan mücadeledir ve bu bunun tutulacak halkasıdır. Elbette başlangıçta insanlar komünizme; komünist partisini anlamayacaklar, uzak duracaklar, fakat bizce Avrupa'da "Artık demokratikleşiyoruz" diyen Özal'ı sıkıştıranların önemli noktası da buydu. Zaman içerisinde sadece demokratik talepleri yerine getirmek değil, asıl halkın, toplumun kafasını değiştirip mücadele vermek radikal demokrasi.

Sonuçta ama öyle oldu, 141, 142 163 de öyle kalktı ama bizim en yakın biliyorsunuz o zaman soldan dostlarımız içerisinde "141, 142 duvardır, vurur başımızı kırarsınız" diye manşetler de atılmıştı. Demek ki bu mücadele onları da değiştirdi, sadece soldaki değil, sokaktaki insanı da. Şimdi bugüne bakarsak, bugün ne görüyoruz? Düne kadar tartışılmayan konular, ben bunu Türkiye'nin bir Rönesans yaşa-

dığını söyleyerek açıklıyorum, Kürt meselesi mesela. Yakın zamana kadar PKK'nın adını kimse ağzına alamazken, bugün lafı edilebiliyor. Kürt meselesi dün konuşamadığımız derinlikte konuşuluyor. İslam meselesi konuşamadığımız kadar derinlikte konuşuluyor, a o zaman tutulacak mesele ne? Toplumsal değişimin önünde duran engel ne? Bana göre vesayetçi devlet, onun hâkim ideolojisi milliyetçilik...

Eğer ulus devletin çözümediğini görüyorsam, o zaman bu direncin de zaman içerisinde zayıflayacağını hesap edebilirim siyasi politikada, günlük politikada ve bunu başarmam için de gözümü nereye dikeceğime bakarım. Bugün artık ulus ötesi sivil toplum reel olarak var, bu bir gelecek düşü değil, bugün var. İki, eğer ben ulus devlet çözümesini eğilim olarak görüyorsam, olanı daha iyi görebilirim, çünkü bugün örneğin IMF içerisinde mücadele eden sivil toplum kuruluşları var; hem dıştan çeviren, kapısına dikilen ama içten de etkilemeye çalışan. Dünya Bankası için de öyle, Dünya Ticaret Örgütü için de öyle; o zaman kimlerle diye görebilirim. Bana göre bugün Türkiye'deki sol, Avrupa solunu düşünmek zorunda. Onlarla beraber bir proje düşünmek zorunda; aynı şekilde demokrasi hareketi bunu düşünmek zorunda. İşte bütün bunlara bir perspektif çizdiğimi düşünüyorum, fakat Umur'a şurada katılıyorum, bütün bunlar en nihayet konuşurken ister istemez tabii kategorize ediyoruz ama bunlar tartışılacak konular ve zaten benim de önerim bunları dünkü gibi meleklerin cinsiyetini tartışarak değil, bugünkü siyasi mücadeleye bağlı olarak

konuşmamız ve bir düşünce geliştirecek platform yaratmamızdır.

Belki en sonda söyleyeceğimi tam burada söyleyeyim. Benim kafamda bir enstitü var, tabii şimdi bu ideal bir şey, burası yapsın diye de düşünmüyorum fakat bu konuda akademisyen, yani solun birikmiş deneyleri üzerine çalışan tarihçi, akademisyenlerin de katıldığı, bizlerin de olduğu çünkü siyasi pratiğimizi teoriye doğru götürmek üzere fikri araştırmalar yapan; bu bizde yok. Diyelim ki geçmişte çok abartıyorum diye düşünebilirsiniz benzetmeyi ama sırf benzetme olsun diye söylüyorum. Dışarıda bir Frankfurt Okulu var biliyorsunuz, Marksist çalışmalar üzerinde duran. Tamam, o kadar büyük olmayabilir, bizde kendimize göre olur ama olması lazım. Burada konuşup konuşup gidelim, sonra başka toplantılarda da öyle konuşup konuşup gidiyoruz ama böyle bir amacı belirleyip özellikle mesela Doğu toplumları içirişindeki Marksist düşünce birikimleri üzerine çalışan olabilir, mukayeseli bir Marksist araştırma enstitüsü olabilir falan filan. Bu mevcut sol siyasi örgütlenmelerle, partilerle bir karşıtlık oluşturmaz, yatay keser onu, yani her zaman sürekli olan bir çalışma olur bu ve herkese yardım edebilir, herkese destek verebilir. Böyle bir şeyi birileri kurarsa veya bizlerin arasından çıkarsa, beraber yaparsak önemli olduğunu düşünüyorum.

Gencer Uçar: Arkadaşlar ben vakıf çevresinde olsun, buradaki toplantılarda olsun pek söz alıp konuşan biri deği-

lim; kıyıda köşede kalmayı biraz daha yeğleyen birisiyim. Bugün herhalde böyle bu toplantının heyecanı biraz sardı ve söz alma gereği duydum. Ben belki çok vurgu yapılmayan, başta Nabi'nin konuşması içinde geçen bir yana dikkat çekeceğim. *Anlamak, bilmenin ötesinde bir şey*. Biz eskiden bildiğimizi söyledik; saat, üreticisine göre de saat, tamircisine göre de saat, koluna takana göre de saat, zamanı rasyonel kullanmak gerekli diyen kullanana göre de saat; herkes bunu saat diye biliyor ama bundan herkesin anladığı farklı bir saat. Demek istediğim şu: biz olaylara, olgulara, hatta bir objeye bakarken onu hep konstrüksiyon olarak gördük. Dekonstrüksiyon edip tekrar konstrüksiyon etme alışkanlığını kazanamadık, niye kazanamadık? Çünkü en küçük mahalle ya da iş kolu biriminde ta SBKP'nin tepesindekilere kadar hiyerarşik zincirle biz eğitildik. Bilgi akışı, enformasyon akışı hatta formasyon akışı dahi bu hiyerarşiden geçip geliyordu, senkron tutturmak diye bir derdiniz vardı.

Nabi'nin "Kendi ayaklarımızın üzerinde taşıdığımız bir bey-nimiz var" demesi beni doğrusu çok heyecanlandırdı. Biz aklımızı ipotek vermiştik aidiyetimize, belki gerekiyordu, tümüyle yanlış bir yaklaşım değildi ama biz ya bunu tamamen ipotekledik ya da nadasa bıraktık. Şimdi aklımızı devreye sokma zamanı geldi. Bu aidiyetlerden, aidiyetlerin esaretinden daha doğrusu bir anlamda kurtulmak, bizim aklımızı da, akıl yürütmelerimizi de devreye sokma şansını bize veriyor. Ben bundan sonraki toplantılarla ilgili bir

temennide bulunacağım, sanki *yöntem arayışı*, *metot arayışının* daha çok altını çizerek bu yeni durumda bir araya gelmek gerekir diye düşünüyorum, çünkü *felsefe okuyarak yapılmaz, felsefe konuşarak yapılır*. Bizim toplum olarak felsefeye bakışımızla, felsefeyle biraz ilgilenene bu kafayı silmiş etiketi yapıştırdığımız için oysa kavramları doğru tanımlayabilmek, doğru algılayabilmek, farkındalık; bana felsefe ne demek diye sorsanız, tek kelime ile *farkındalık* derim, fakat bilimler arası. Biz bunları kuramıyoruz, kurma yeteneğimiz yok, kurma alışkanlığımız yok. Özetlemeye çalıştığım tarzdan ileri geliyor bu da.

Adil Demirci: Değerli arkadaşlar, bu toplantı benim açımdan çok verimli oldu, yine ben özetle bu toplantılar dizisinin sonunda sanıyorum *-hani toplu bir değerlendirme yapmak gerekirse-* gerçekten bu toplantılardan, bu konuşmalardan feyz almış olarak çıktığımızı kendi adıma söyleyebilirim.

Burada tartışılan, konuşulan şeyler önemli. Devam etmesi gerektiği noktasındaki dileklere de katılıyorum. Burada vurgular önemlidir.

Nabi'nin küreselleşmenin bizi nereye götürdüğüne ilişkin tezi veyahut düşüncesi: Tabii gerçeğin ayrı ayrı noktalarına vurgu yapmak gibi geliyor bana. Bu biraz şöyle gibi: Solu diğer düşünce, -yani solu bugün düşünce sistemi olarak kabul edersek-, bu düşünce sisteminin diğer düşünce sistemlerinden farkı bir gelecek tasavvurunun olmasıdır; libe-

ralizmden veya başka düşünce sistemlerinden farklı bir gelecek tasavvurunun olmasıdır. Bu sol açısından, Marksizm açısından öyle dersek daha somut ifadesi: Gelecek insanı komün, yani sınıfsız, sömürsüz, her türlü yabancılaşmadan kopulmuş insanların kurduğu bir toplumsal düzendir. Fakat bir de yaşadığımız dünya var ve bu büyük dünya ve *bu tür* sorunları var. Şimdi bu iki nokta tabii biz geçmişte komünizmin vereceği mücadele ile geleceği kuracağız, komünizmi kuracağız falan filan gibilerinden çok basit ve daha çok siyasal tandanslı cevaplara giriyorduk ama bunun cevabı o kadar basit değil, teorik olarak o kadar basit değil. Bu ikisinin arasında aslında bir gerilim var. Eğer olgulara vurgu yaptığımız takdirde ve olgular etrafında bir siyaset geliştirdiğimizde biz gelecek tasavvurundan, teorimizden uzaklaşmış oluruz. İşte buna *şu* diyebiliriz, *bu* diyebiliriz vs. Düşüncemizde eylemimizde bu sefer de teorimizin giderek romantikleştiğini onun haliyle ve düşünüyoruz. Sanıyorum teolojinin önemi işte bu noktaya çıkıyor.

Bence teoloji bu forumlarla temsiliyle geliştirilen etikten, gelecek tasarımı arasındaki düşünsel körlüktür ve bu körlüğü iyi, doğru koyabildiğimiz takdirde sanıyorum bu gerilimi azaltmak veya doğru şey yapmak olur. Bu anlamda solun bugün ne düşünmesi, ne yapması gerektiği noktasındaki bu ve benzer tartışmalar geliyor. Bu noktada biz bugünün solunu düşünürken, örneğin bugün ne yapılması gerektiğini düşünürken tabii kapitalizmin verili koşullar içerisinde artikoldüğümüzü asla ihmal edemeyiz. Nabi'nin konuşma-

sında Marx'ın devlet kapitalizmine karşı çıktığı yolundaki Marx'tan aldığı düşünce, Marx'ın o günkü tarihsel koşullar içerisinde solun bir tavrı, orada devlet kapitalizmine karşı derken doğrudan doğruya Bismarck Almanya'sındaki kapitalistleşme sürecine karşı çıkıyor. Çünkü Bismarck Almanya'sındaki devlet idaresi, devlet kapitalizmi bir felakete doğru, sadece Almanya'nın değil bütün Avrupa'nın felakete doğru gitmekte olduğunu seziyor.

Eğer bir konuşma yapacaksak, bir siyasal duruş içerisinde olacaksak mutlaka kapitalizmin içerisindeki eğilimleri dikkate almak durumundayız. Toptan kapitalizme hayır, kapitalizm yıkılsın diye son derece ilkel bir düşünceyle hareket etmek tabii zorunda değiliz.

Kapitalizmin içerisindeki bu son eğilimleri dikkate alırken örneğin tabii ulus devlet, yani küreselleşme sürecindeki ulus devlet modelinin giderek çürümekte olduğu veya çattırdamakta olduğu doğru. Bunun yerine ne geliyor sorusu kafamda bir kara deliktir. Eğer bunun sonunda bir komünizm gelecekse, ben buna çok büyük mutluluk duyacağım ama bu ikisinin arasında dolaysız, mekanizmalara olduğunu çok da düşünemiyorum. Sonuç itibariyle sisteme mutlaka bir yerlerden müdahale etmek gerekiyor. Solun da görevi, bu sisteme doğru bir noktadan, doğru bir yerden müdahale etmek, yoksa genel olarak kapitalizme karşı olmak çok fazla konuşulacak bir şey ifade etmiyor benim için, bunu söylemek istedim.

Mustafa Paçal: Marksizm üzerine tartışmalar çok yaygın. Düşünürler, yazarlar bu konuyla ilgili çok yoğunlaştı, hatta tiyatro bile oynanıyor, Marx'la ilgili; bu çok güncel bir şey. Küyerel, konuyla ilgili.

Bir iki konuyu tespit etmek istiyorum. Kapitalizmin kendisi dediğimiz zaman tam neden bahsediyoruz, yani birkaç versiyonu var burada; her kıta, ülke, bölge konusunda farklı, kapitalizm farklı yüzüyle karşımıza çıkıyor. Burada esas olan, yani transatlantik sermayesi ve çok uluslu şirketler, kapitalist dinamikleri, boyutları, bunlar mı? Bunu anlamak lazım, çünkü bunun dışında kapitalizmin farklı yüzleri de var dünyada. Bir kere herhalde ondan bahsettiğimizi düşünerek davranmak lazım, çünkü ondan bahsettiğimizi düşündüğümüz zaman bu şirketlerin yaptıkları fabrikalar ve endüstri ilişkilerine bakıldığında 1970'lerin sendikalizminin hiçbir ihtiyacı bu şirketlerde kalmamış vaziyette.. Böyle bir sendika davranışına oradaki çalışanların da ihtiyacı kalmamış durumda.

Farklı bir endüstri ilişkisi oluşmuş bu ücret anlamında, menfaatler anlamında olsun, daha daha başka –detaylarına girmiyorum- anlamda olsun. Mesela bu şirketlerin kullandığı başka ülkelerdeki aracı şirketler, fason üretimi yapan şirketler var ki bunların bir kısmı biliniyor, bir kısmı bilinmiyor. Oralarda bir başka yüzle, başka bir endüstri ilişkisiyle karşımıza çıkıyorlar. Onun için tarif ederken tam olarak şöyle algılamamız lazım: Evet, biz çok uluslu şirket-

lerin, yani ulusal sermayesinin global, küresel eğilimlerini, yönlendirmelerini ve onun etkilerini konuşuyoruz. Birincisi bunu söylemek istedim.

İkincisi mesela Almanya'da ulus devlet konusunda bir toplumsal rahatsızlık yok, Alman entelejiyansyası sizin gibi ulus devlet tartışması yapmıyor, orada da bir Alman devleti var ama herhalde şöyle demek lazım: Türkiye Cumhuriyeti bir ulusçuluk temelinde demokratik olmayan bir devletçilik yaptığı için bu devletin bugünkü konjontüre, bu davranışa uymadığı için zorluklar altında ya da bu devlet ulusçuluk yaptığı için, hatta bunu milliyetçilik noktasına taşıdığı için demokrasi ve hukuk devleti konusunda Alman devleti, İtalyan devleti gibi davranmadığı için bu devletin çözümlenmesi ya da çözülüyor olması tespiti: Bunu şunun için söylüyorum, ulus devlet formasyonuyla 1920'lerde ortaya çıkan devletler, 2000'li yıllarda bu demokratikleşme dönüşümlerini sağlayamadıkları için demokratik devlete dönüşme sancıları ya da sorunları yaşıyorlar.

Emek tarafına gelince iki tane şey söyleyeceğim: Şu an dünyadaki teknolojinin, üretim teknolojilerinin tamamı istenirse, buna bilimin desteğiyle sağlanacak olan vurgu, emeğin bugünkü istihdamını ve ihtiyacını daha da azaltabilir. Bunlar kasten ya da sosyal yanıyla düşünüldüğü için r yavaşlatılıyor. Üretim teknolojileri çok hızlandırılabilir, mevcut istihdam çok hızlı aşağılara çekilebilir yani yavaşlatılarak götürülüyor. Sendikaların bir kere bunu anlaması lazım ya da soldan baktığımız zaman bunu görmemiz lazım.

Nitelikli emek zaten öne çıkıyor ama bunun da daha çok azalacağı, üretim teknolojilerinin altyapıları hazır durumda; bunun sosyal ekonomik sonucu hesap edildiği için belli bir tempo ya da belli bir hız veriliyor. Mesela diyelim ki politize olmuş, sendikalizmin güçlü olduğu ülkelerde eğer şirketler aşırı vergi, sendikalar tarafından ücret gibi olgularla çok sıkışlıyorsa, bu teknolojilerin buraya kaydırılmasının daha hızlandırılması; o aradaki üretim içindeki çalışan sayısını daha çabuk indiriyorlar. Baştan maliyetler yüksek gelebiliyor ama zaman içerisinde bunun amortismanlarını sağlayabiliyorlar.

Benim burada sorum şu, emeğin gücünü değerlendirmek için söz aldım. Şimdi biz TKP'de 1986'da ulusal konferans tezleriyle, 1970'lerden farklı bir strateji geliştirdik. 1970'lerdeki ileri demokratik devrim stratejisinden 1980'lerde 12 Eylül'ün de etkisiyle demokratikleşme stratejisine geçtik.

12 Eylül burada çok etkili bir kırılma noktası olduğu için parti böyle doğru bir çıkışla, temel bir strateji değişikliğiyle ve bu değişiklik parti içerisinde de dalgalanmalara, ayrılmalara neden oldu. Strateji değişikliğinin bugünkü karşılığı, i bugün geldiğimiz yerin karşılığı şu: Biraz evvel Nabi Yağcı'nın söylediği, kapitalizme cepheden saldırmak ya da onu cepheden karşımıza alıp ortadan kaldırmak, iktidara gelme stratejisinden onun zafiyetinin olduğu yani iç çelişkilerinin olduğu demokrasi gibi alanlara yönelmek. O zaman benim ufkumun açılmasında o strateji değişikliği çok

önemli etkiler yaptı, o değişiklik önemli etkiler yaptı. Bu kapitalizmin içinde olmak ya da içinde değiştirmek ya da içinde çalışma konusunu biraz daha açarsanız.

Ömer Faruk: Nabi Yağcı'nın sunduğu sunuşta kapitalizmi anlamaya yönelik ve buna ek olarak buradan yapılacak bir ifade noktası beklemişim ben, fakat bence orada ara bir boşluk kaldı, o da arkadaşın söylediği anlamda çok uluslu şirketler. Dünya Bankası raporlarına bakılacak olur ise bu çok uluslu şirketlerin dünyanın tümünü belirleme gücü, kapasitesi, etkisi, yoğunluğu o kadar artmış durumda ki önüne geçilemez, dizginlenemez bir fütursuzlukla bunu yapabiliyorlar. Yaklaşık 3 milyar insanın günde 2 doların altındaki bir gelire yaşaması diye bir şeyden söz ediliyor. Bunu Kemal Derviş bile çekinmiyor, basın toplantılarında filan söylüyor.

Daha önce biz burjuvazi-proletarya dedik, sınıf eksenli temadan konuşur iken bu çok uluslu şirketlerde böyle bir şeyden de söz edemeyiz. Çok uluslu olduğu için ortak bir sınıf oluşturma karakteri de olmuyor, yani mülkü de dağıttığı için kendi içinde, mülk sahiplerinin de ortak bir davranış kodu da oluşmuyor. Bu anlamda sınıf sözcüğüne yüklemiş olduğumuz anlam anlamında çok uluslu şirket sahipleri ortak bir sınıf karakteri de pek göstermiyorlar. Geride bir tek şu kalıyor, kâr ve güç peşinde olma hali. Bu kâr ve güç üzerine kurulmuş bir ekonomik entegrasyon modeli de dünyayı şu anda tümüyle her şeyiyle abluka altına alıyor.

Küresel kapitalizm kelimesinin artık çok açıklayıcı bir kavram olduğunu düşünmüyorum, buna bazı arkadaşlar “tam kapitalizm” terimi daha doğru demeye başladılar, çünkü bu kültür, yani tam kapitalizmin üretmiş olduğu ahlak di-yeyim, tam kapitalizmin üretmiş olduğu davranış kodu artık her şeyimize musallat olmaya başladı ve dizginlenemez bir hale falan dönüşmeye başladı. Bu anlamda sola dair bir şey yapılacak ise ve ilk aşamada da kalkıp “Nedir abi bu kapitalizm” sorusuna cevap vermek gerekir ise bu çok uluslu şirketler mevzusuna fazlasıyla kafa yormak gerekir diye düşünüyorum.

Baktığımız zaman kapitalizme ve onun yan türevi olarak reel sosyalizmin esas olarak temsili demokrasi üzerinden kendisini ifade ettiğini görüyoruz. Peki, burada şu noktada, tarihin şu anında kalkıp bildiğimiz bu çok uluslu şirket kapitalizminden, tam kapitalizmden çıkış yolu olarak onu dışlayan, onu reddeden, onun yerine insanlık için ortak bir kamu alanı inşa etmeyi gözeten ve sol bir değer üreten bir çıkış nasıl olabilir? Tek, doğrudan demokrasi, radikal demokrasi olamaz. Nabi Yağcı'nın bu mevzuyu biraz açmasını beklerim.

Hüseyin Çakır: Üç soru daha var, isterseniz şu ana kadar-ki sorulara yanıt verelim.

Nabi Yağcı: Adil de değindi bazı konulara. Sondan baş-larsam, aslında değindim, fakat açmadım; Ömer arkadaş-a, bugün bizim anladığımız anlamda klasik sınıf tanımları içe-

risinde sokmak mümkün değil, buna da değindim zaten. Fakat en tepede bugün çok uluslu şirketler ve uluslararası finans kapitalizmi, onun oligarşik yapısının esasında dünyanın başına bela olan şeyin bu olduğuna ben de katılıyorum ama genel olarak benim burada söylediğim bugünkü sorunlara yanıt üzerine değildi ağırlıkla. Tabii ister istemez giriyoruz ama benim bütün meselem bugün anlayabilmek için, yani yanıt verebilmek için bugünü anlamak lazım. Bugünü anlamak için nasıl bir metot kullanmamız lazım, nasıl bir metodoloji olması lazım, buna dikkat çekmekti. Buradan kalkarak Marx'ın metodolojisine dikkat çekmekti, çünkü bizim kendi TKP-TBKP sürecindeki yenilenme çabamızın tam da burada kesilmiş ve durmuş olduğunu söyledim ve dolayısıyla da o durduğumuz noktadan itibaren de ben tamamen bana ait olmak üzere kendi görüşlerimi ifade ettim ama gene metot üzerine ve Marx üzerine ifade ettim. Bugünün sorunlarıyla ilgili konuşacak olursak onu bence başlı başına ayrı bir konu olarak almak lazım, yani bu konuşmanın arkasındaki zamana sıkıştırmak mümkün değil.

Daha önemlisi, bunu birlikte tartışmak zorundayız, bunun cevabı yok, mesela bende yok: Ulus devletler çözülyorsa onun yerine ne gelecek, Adil arkadaşımın sorusu; ben bunu bilmiyorum ne gelecek. Demin söylediğim komünist düzen gelecektir diye bir şey diyemem tabii. Evet, bu bir eğilim, bana göre öyle ama bu bana göre öyle demek bir cevap oluşturmaz. Bunun yerine işaret ettik ki Lenin'in imparatorluk olacak türü tezleri, teorileri var ama bunları ko-

nuşmamız lazım. Bunu iki arada bir derede sıkışık planda söyleyeceklerim doğru da olmayabilir ama işaret ettiği konuya katılıyorum, Ömer arkadaşımızın.

Temsili demokrasi meselesi zaten bana göre çok aşıldı ama bu şu demek değil, bugün parlamento mücadelesine sırtımızı dönmek anlamına gelmiyor. Fakat bugün zaten yönetim diye yeni bir kavram var, eğer hakikaten tam bugünü konuşacaksak bunları konuşmak, yeni kavramlar konuşmak lazım. Yönetişim, bilişimle birlikte düşünülerek üretilmiş bir kavram; artık hiç kimsenin, hiçbir tek otoritenin kendi başına yönetemeyeceği ya da yönetmemesi anlamına gelen bir şey. Bu sadece siyasi yönetim anlamında değil, bir sürecin biriminin yönetimi için de geçerli bir şey. Bugün Avrupa Parlamentosu'nun seçimi var, ne kadar katılım var; buraları incelemek lazım. Bazı yerlerde katılım yükseliyor, bazı ülkelerde düşüyor; demek ki onu daha somut incelemek lazım.

Bu anlamda belki bugün üstünde duramadık, zaman yoktu ama Marx'tan itibaren alıp bu sınıf mücadelesiyle sivil demokrasinin mücadelesi, sivil demokrasi gelişmesini bir konuşmamız lazım. Bu denilen konuları açabilmek için buralara girmek lazım, kendi ülkemize bakmak lazım, sivil demokrasi meselesinde. Sosyalizmin çöküşü ile bağıni, sivil demokrasi problemi incelememiz lazım, çünkü gelişmemişti orada. Marx zamanında sivil toplum gelişmemişti, onun tarihinde öne çıkan daha çok emek-sermaye çatışma-

sı biçimindeydi. Biz oradan kalkarak emek-sermaye çatışmasının sonsuza kadar temel ve belirleyici bir çelişme olduğunu söyledik, şimdi öyle olmadığını görüyoruz. Marx'ın bana göre solun, Adil arkadaşın söylediğine değineceğim, kırılma noktalarından bir tanesi piyasa ekonomisi konusundaki aşırı hassasiyetti. Bunu sol sanki piyasa ekonomisini savunursa sol olmaktan çıkacağını düşünüyor. Benim de ısrarla vurgum bu nedenle buraya oldu, uzun zamandır buraya oluyor ama benim asıl vurgum devlet müdahalesine karşılık. Evet, devlet müdahalesi özellikle Türkiye gibi bir ülkede, yani 1923'lerden beri gelen ekonomik uygulama içerisinde zaten devlet kapitalizmi içerisinde yeşermiş bir kapitalizm var, şimdi hâlâ bu finansal kriz ortamında Anadolu sermayesinin hâlâ devlete nasıl yaslanmak istediğini, buna karşılık İstanbul sermayesinin; bununla Anadolu sermayesi arasındaki çelişkileri görmek lazım. Esasen prensip meselesi, yani siz serbest piyasaya karşı olabilirsiniz elbette, fakat benim dikkat çektiğim bunu Marx adına yapmak yanlış. Marx'ta bir devlet kapitalizmi savunusu yok. Benim söylediğim şeyde tabii ki belli bir tarihsel dönemle ilgili söylüyor, kendi zamanı ile ilgili söylüyor Marx, ama burada çok açık bir şekilde ilkesel bir tutum da var. 1848 Bükürsel Demokratik Birliği'nde yaptığı konuşmada *“Baylar, sanmayınız ki ticaret özgürlüğünü eleştirirken himayecilik sistemini savunmak gibi bir niyet taşımıyoruz. Himayeci sistem bir ülke için özgür ve rekabeti geliştirmeye bir yere kadar yardım eder, bundan ötürü burjuvazinin kendi-*

si bir sınıf olarak hissetmeye başladığı ülkelerde, örneğin Almanya'da koruyucu gümrükler elde etmek için büyük çabalar geliştirdiğini görüyoruz. Koruyucu gümrükler burjuvaziye, feodalizme ve mutlakiyet hükümetine karşı silah olarak kendi güçlerini yoğunlaştırmaya ve aynı ülke içinde serbest ticareti geliştirme aracı olarak hizmet edebilir ama genel olarak serbest ticaret sisteminin yıkıcı olmasına karşın günümüzün himayeci sistemi de tutucudur. Serbest ticaret sistemi eski ulusları parçalar, proletarya ile burjuvazi arasındaki çatışmayı uç noktalara iter, tek sözcükle serbest ticaret sistemi toplumsal devrimi hızlandırır. İşte yalnız bu devrimci anlamıyla ki baylar, ben serbest ticaretten yanayım"; böyle diyor. Dediğim gibi Marx öyle dedi diye senin serbest ticaretten yana olmak zorunluluğun yoktur ama bunu devlet kapitalizmi veya devlet müdahalesinin desteklenmesi için bana göre Marx'a referans verilemez, sadece bunu demek istedim.

Arif ...: Sayın Nabi Yağcı, Ben Marx üzerinde bir konuşmaya katılmamıştım, benim açımdan ufuk açıcı oldu, şöyle ufuk açıcı oldu. Sayın Yağcı'nın konuşmasında ideolojik arayışını gördüm kendi adıma. Cemil Meriç söz gelimi, onun bir alıntısını yapacağım, diyor ki "İdeoloji insan düşüncesine indirilmiş darbedir" diyor.

Bugüne kadar benim adı Marksizm olan Marksizm düşüncesinin ideolojik sapmasından uzak durmam, benim açımdan anlaşılabilir bir şey, fakat Sayın Yağcı'nın açılımı bana

umut verdi. Şöyle ki ben konuya sistem planının yöntemiyle yaklaşılması gerektiğini düşünüyorum ve bu arada Sayın Yağcı alıntı yaparken Marx'ın, kapitalist ekonominin çelişkilerinden söz etti. Ben Marx'ın kapitalist sistemle ilgili dinamiğini bu çelişkilerde gördüğü sonucuna vardım, acaba doğru mu ya da Marx'ın kapitalist ekonomiye getirdiği eleştiriler çerçevesinde kapitalizmin sistem dinamiği olarak neyi gördüğünü söyleyebiliriz: bu birinci sorum. İkinci sorum da eğer bu konuda yanıt verebilirseniz en azından baştan sözünü ettiğiniz üçüncü düşünce yöntemine ben de ısınmış olacağım.

Marx'ın düşüncesinin sistem dinamiği sizce nedir?

Bu arada Cahit Arf'ı anmak istiyorum. O Marx'a ilişkin olarak matematik bilmecesini bir eleştiri olarak getirmişti. "Eğer modern matematiği bilebilseydi, bu kadar yazmasına gerek yoktu, bunu bir makale olarak yazabilirdi" görüşünü getirmişti. Tabii bu da Marx'a yapılabilecek çok büyük bir haksızlıktır bana göre, onun ideolojik yorumunu ve düşüncesini dogmatikleştirmek bana göre tabii ki, eğer bu konuda Sayın Yağcı açılım yapabilirse çok sevinirim.

Necmi Demirci: Benim sorum mücadele araçları, sınıf mücadele araçları ve siyasi partilerin rolüyle ilgili. Çok kısa bir şey söyleyeyim önce. Bir çağrı gelmişti mail'ime. Kimin yaptığını falan bilmiyorum, sadece bir isim vardı ve tabii heyecanla katıldım o gösteriye. Aslında mitinglere ve o tip şeylere oldukça soğuk dururdum son zamanlarda ama bu

çok ilgimi çekmişti ve zaten eylemsizlik de çok rahatsız etmişti, bir tutum ortaya koymak istedim, koşarak gitmiştim. Çok partili insanları orada bir arada buldum. Bu bağlamda bu yeni mücadele alan ve yöntemleri ve siyasi partiler arasında bağlantı olarak bir değerlendirme yapar mısınız? Siyasi partilerin bu genel mücadeledeki rolünde bir değişiklik var mı; bunu soruyorum.

Serap Güre: Ben kadın politikası yapıyorum ve sivil toplum üzerinden politika yapıyorum. Eski TKP'liyim. TKP'nin içinde olduğum için çoğunuz beni tanımazsınız önemli değil. Bugün sivil toplumun üzerinden ciddi olarak uluslararası birçok şey yapıyor ve hatta ister insan hakları olsun, ister emek üzerinden elde edilebilecek haklar olsun veya barınma hakkı olsun birçok konuda etkili politikalar üretiyor ve dönüşümler de sağlanıyor. Belki de siyasi partilerin daha etkisizleştirilmiş olduktan sonra sivil toplumun bu anlamda, insanların orada rahat-yoğun politika yapmasından kaynaklanıyor olabilir ama yine Türkiye'mizde ciddi bir bu anlamda geniş tabanlı siyasi dönüşümü de sağlayabilecek bir sivil toplum örgütlenmesi yok. Bunlar hep küçük küçük, genişleyemeyen, aynı insanların değişik alanlarda değişik toplum grupları kurarak onların içerisinde mücadelenin görüyoruz. Bunun tabana yayılması bir siyasi parti çalışmasını başlatacaktır diye düşünüyorum.

Yanı sıra sivil toplum konusunda başka bir şey söyleyeceğim, yıllar önce duyduğumda şaşırmışım, üçüncü sek-

tör dediğimiz bir şey yanı sıra sivil toplum. Sivil toplum üzerinden ciddi olarak bir sermaye aşırı söz konusu ve bu para hem insanların kendini geliştirmesini sağlıyor hem politikaları etkilemesini sağlıyor, bir yandan da paranın dönüşümünü sağlıyor. Bunların muhakkak irdelenilmesi ve bunun üzerinden düşünülmesi gerekir diye düşünüyorum. Bunu açarsanız, sağ olun.

Nabi Yağcı: Sivil toplumun önemini zaten başından beri söylüyorum, vurguluyorum. Fakat en klişe haline gelen şeylerden birisi de tabii Serap arkadaş için söylemiyorum bunu ama o zaten öyle olmadığını burada ifade etti. Öte yandan her önüne gelen örgüt de sivil toplum örgütü diye ortaya çıkıyor, bizim bunu genellememiz lazım, yani nedir sivil toplum, sadece burada apolet taşımamak mıdır sivil toplum? Bu değildir elbette. Esas itibariyle çıkış noktası ekonomik dayanakları olan sivil hareketlerdir ve kendi ekonomik dayanaklarını da kendileri yaratabilmiş sivil hareketlerdir. Dolayısıyla bir başka yere bağlı olmayan sivil hareketlerdir, sivil toplum hareketleri.

Bu nedenle sendikaların sivil toplum hareketi olup olmadığı bile tartışılıyor. Onun ötesinde de ayrıca sendika tamam sivil toplum olabilir fakat izlediği politika açısından da ne kadar sivil toplumdur, yani devlet politikaları destekleyen bir sivil toplum olabilir mi, böyle bir sendika olabilir mi, tabii bunları düşünmek gerekiyor.

Sivil toplum tarihi içinde izini sürerek görmek lazım. Bana göre Osmanlı'da ilk rüşeymleri var sivil toplumun, mesela tasavvuf hareketleri, bağlı olarak tekkeler –bugünkü tek-kelerden söz etmiyorum- veya daha geriye doğru Selçuklu dönemine falan gidersek, o zaman Ahi teşkilatının bile ben sivil toplum rüşeymleri olduğunu veya tohumları olduğunu görüyorum. Buraları inceleyerek gelmek lazım ve her toplum, her ülke kendi koşulları içerisinde sivil toplumun ne anlama geleceğini görmesi, öyle anlamlandırması lazım. Avrupa'daki başka, kuşkusuz bizdeki başka.

Arif arkadaşımızın sorusu, çünkü o biraz toplam bir soru, kapitalizmin sistematiği içerisinde hareket ettirici olan nedir, Marx'ın...

Arif Bey: Yani geri besleme sürecinde kapitalizm, Marx'a göre ne kavramıştır? Ona yanıt verebilsin ve ayakta durabilsin...

Nabi Yağcı: Bir o, bir de ideoloji konusunda. Şimdi ideoloji konusu üzerinde bizim yeniden düşünmemiz gereken bir konu, demin işaret ettim.

Bugün Marx'ın anladığı, ideolojiyi olumsuzlama anlamına daha yakın duruyorum ama bu doğru mudur, elbette söyleyemem ama daha yakın duruyorum. Marx'ın ideolojiyi olumsuzlaması, yani yabancılaşma olarak görmesi, Marx'ın materyalizmini düne göre daha farklı gördükçe hakikaten ideoloji meselesine ben de sıcak bakmıyorum. Ha deli

gömleği olur-olmaz ayrı mesela ama örneğin biz diyalektik materyalizm diye bir şey söyledik: Diyalektik materyalizmin bir safсата olduğunu söylüyorum, zaten Marx'ta öyle bir şey yok, o sonradan geliştirildi ama düşüncenin diyalektiği doğru. Ama bir düşünceyi tümüyle öbüründen ayırıp bütün insanlık düşüncesinden ayırıp bu diyalektik düşüncedir demek bana göre safсата. Örneğin ben uzun süre Spinoza çalıştım, altı sene Spinoza çalıştım bu dönem içerisinde ve Marx'ın öncülünün Spinoza olduğunu öğrendiğim zaman ve Marx'ın felsefesini anlamaya çalıştım, çünkü Marx apaçık felsefe yazmadı, bütün o satır aralarında var, sinmiş olarak var. Size bir şey söyleyeyim, Nazım'ın "Şeyh Bedreddin Destanı"nı tekrar okuduğum zaman bir dipnot gördüm, şaşkınlığa düştüm. Nazım o dipnotunda diyor ki "Spinoza'nın materyalizmi ile Şeyh Bedreddin'in materyalizmi üzerine yazmak istiyorum, zamanım olursa". Şimdi dikkat edin, Spinoza'ya materyalist diyor. Spinoza *Ethica* da, Tanrı'nın nedenini anlatmakla başlıyor, bütün kitapta Tanrı anlatılıyor ama tabii ki heretik bir Spinoza, yani Tanrı'ya karşı çıkıyor. Bizim bütün bir felsefe anlayışımız neredeyse Marx'a kadar hiç materyalist bir felsefe yok ya da antik Yunan'da var. Spinoza Tanrı diyorsa zaten o materyalist anlayışta değil ama Nazım ne diyor bakın "Spinoza'nın materyalizmiyle Şeyh Bedreddin'in materyalizmini karşılaştıracam" diyor. O zaman Nazım'ın bunu nereden aklına düşürdüğünü merak ediyorum, bu sefer onu araştırmaya giriyorum. Nazım'ın tasavvufuna rastlıyo-

rum, oraya dalıyorum. Bütün bu genel çerçeveler içinde baktığımız zaman hakikaten bu dar materyalizm nitelendirmeleri yanlış ve bu ideolojik bir yüklem oluyor.

Dinamizm meselesine şu anda bazı yanıtlarım var ama ben bunu aklımın bir kenarına yazmak istiyorum, yani tam bu başlık altında düşünmedim çünkü ama bu şu ise: Kapitalizmin iç çelişkilerinin kapitalizmin aynı zamanda dinamiği olduğu meselesi bunda söyleyebileceğim yeni bir şey yok. Bana göre esas mesele kâr dürtüsü, yani kapitalizmi dinamik bir üretim tarzı yapan şey ki sonunda kendisini de yutacak olan bir sona doğru götüren şey bir kâr dinamizmi. Diyoruz ya *millet, din, her şey iktidara geldiğin zaman yok olur*. Biraz önce anlattım kapitalizm, klasik kapitalist mülkiyeti kâr dürtüsü ile yok ediyor; bir. İkincisi gene Marx'ın sözüyle söylersem, "Kapitalizm sürekli üretim araçlarını devrimcileştirmeden var olamaz," bu onun lafı; sürekli yenilemek zorunda, sürekli yenilemek zorunda ama o yenilemeler aynı zamanda kapitalist krizinde dönemleri, onları da zorluyor. Fakat krizin kendisi de kapitalizme bir ivme kazandırıyor, o krizden sonra ortaya çıkan kapitalizm, farklı bir kapitalizm oluyor. Yanıt olarak bunları söyleyebileceğim.

Erkek Katılımcı: Kapitalizme getirdiği eleştiri çerçevesindeki sistem önemli, yani ona hangi sistem, düşünce dinamiği ile yaklaşıyor; bir, yani ikili bir soru var burada. Bir; kapitalizme getirdiği eleştiri çerçevesindeki sistem nedir diye sordum. İkincisi Spinoza'ya kadar işi uzattığımız-

ve onun düşünce sistematüğını yakaladüğınız için Marx'ın düşüncesinin hangi sisteme dayandığı ve hangi sistem dinamiğı ile hareket ettiğı... Spinoza önemli bir referanstır elbette. O zaman Marx Spinoza'dan ne almış?

Marx'ın düşünce olarak yaşaması söz konusuysa onun düşüncesinin sistem dinamiğı olarak yeşerebilir olması gerekiyor ki yaşıyor olabilsin yoksa statik olurdu ve yok olurdu belki.

Bu Marx'ı yeniden var etmek için bence çok önemli misyon edinmiş gibi gördüm sizi, o bakımdan buna yanıt bulabiliyorsak gerçekten insanlık alemine çok büyük bir katkı olur, çünkü bugüne kadarki yaklaşımlar daha çok radikal ve marijinal eğilimlerdi ki onlar da ideolojik sapmadan ötürü öyleydi. Siz şimdi ayırıyorsunuz orada, benim anladığımı söylüyorsunuz. Ayırıyorsunuz ve ortaya belki böyle bir damıtılmış fikir çıkacak sizin konuşmalarınızdan, ben onun peşindeyim.

Nabi Yağcı: Eğer doğru anladıysam ve doğru da anlatabileceksem, sizin konuşmanız aynı zamanda şunu hatırlattı bana: Spinoza ile bağlantısı olabilir, sadece “olabilir” değil, büyük bir olasılıkla o noktada etkili bir bağı, güçlü bir bağı gösteriyor bana göre. Toplumsal olaylara bakarken Marx, *yapılar* olarak bakmıyor, *ilişkiler* olarak bakıyor; hep ilişkiler olarak bakıyor. Örneğın bir insan, tek başına bir insan olamaz, yok böyle bir şey ve burada Spinoza'nın benim çok sevdiğim bir insan tabiri var, “*İnsan sonsuz ilişkilerin*

sonsuz toplamıdır” diyor Spinoza. Sonsuz ilişki: Çünkü hakikaten tek tek baktığımız zaman her dakika bir sürü ilişki içindeyiz biz, bir sürü insanla, eşyayla, fikirle ilişki içindeyiz ve onların toplamı ve ama sonsuz bir toplumu bu bir, ikincisi etik meselesi, Marx’ın ondan etkilendiğini düşünüyorum.

Uzun bir konu girmeyeceğim, fakat ben kendi adıma ahlak ve etik farkını bu boyutuyla Spinoza’yı okuduğum zaman anladım. Bir insanın muktedir, yapabilme gücüyle, yapıp etmeleriyle dışarıdan, mahalle baskısı olabilir bu, din korkusu olabilir, dış nedenlerle kendini kısıtlaması...kendi iç muktedir olduğu gücüyle yapıp yapmaları arasındaki fark bana göre etik ile ahlak farkı. Böyle baktığım zaman da Marx hiç ahlakçı değil, hiç öyle şeylerle uğraşmıyor. Şimdilerde bir Kant-Marx paralelliği kurma çabaları var. Ben dikkatle izliyorum, bana hiç de öyle falan gelmiyor. Söyleyebileceğim şey bu kadar.

Uğur Coşkun: Etyen Mahcupyan bir TV programında, “Biz Osmanlı bakiyesi bir toplumuz, bugüne kadar sınıf meselesine hep ekonomik bir mesele olarak baktık, acaba bunu sosyal-kültürel anlamda da tekrar tarif etmek gerekir mi?” Sanki Marx Doğulu toplumlar konusunda çok şey söylemedi diye bir eleştiri vardır ama bilmiyorum siz ne düşünüyorsunuz?

Nabi Yağcı: Evet, Doğu toplumları üzerine, Marx’ın Rusya üzerine yazdıkları var, bir de İngiliz toplumu üzerine yaz-

dıkları var. Asya tipi toplum meselesi var. Orada da kimileri şöyle eleştiriyor, Rasih Nuri İleri eleştirmişti. Marx'ı oraya uygarlık taşıyıcı olarak görüp eleştirdiğini “Yanlış bu, Batıcılıktır” diyor...

Mesela “çağa adaptasyonunu getirdik” falan diyor, tabii öyle değil. Marx ahlakçı değil dedim, Hindistan'a kapitalizmin girmesi ile birlikte orada bir uygarlaşma olacağını, zenginleşme olacağını görüyor ve bunu söylüyor. Buradan kalkarak onun sömürgeci olduğu söylenemez. Kapitalizmi yıkmak isteyen bir insana nasıl kalkıp da sömürgeci denebilir ama bu kapitalizmin işleyişinin reel ve nesnel olarak sonuçlarını söylüyor, öyle de olmadı? Bir onlara bakın, bir de Osmanlı'dan sonra bizim halimize bakın ya da Osmanlı ile birlikte bizim halimize bakın! Buradan tabii şöyle bir sonuç çıkmaz, tarih de tabii böyle anlatılamaz, yani ne olsaydı, İngilizler bizi işgal etseydi, sömürgeci biçimde mi kalsaydık diye, bana böyle bir soru da getirilebilir ama bu da yanlış. Olana bakıp olanı görmemiz lazım ama şurası da çok kesin ki Cumhuriyet'ten beri ben o devletçi ağır yapının ve Osmanlı'dan kültürel olarak kopuşun bize çok şey kaybettirdiğini düşünüyorum; kültürel olarak da böyle. Ben dilimizin bile fakirleştiğini düşünüyorum, kültür dilimizin fakirleştiğini düşünüyorum. Mesela hemen aklıma gelen temaşa çok güzel bir sözcük ama bunun anlamını görmeğe çeviriyoruz olmuyor ama bunu söylediğiniz zaman da Osmanlıcı falan oluyorsunuz. Bir dil, tarihsel zenginliği ile zengindir, o birikimi ile zengindir, çünkü kavramlar yaşa-

nan şeylerdir ve insanlar yaşadıkça ona bir şeyler eklerler. Temaşa da sevgiyle yaklaşmak var, dil ve edebiyat onu işlemiş, getirmiş, öyle hissedilen; ben onu kullandığım zaman söylemesem hissediyorum, yani bir güzelliği temaşa etmek, zaten temaşa sanatları, işte güzel sanatlar da öyle denmişti ama şimdi onu *görmek* diye çevirdiğim zaman temaşayı olmuyor, karşılamıyor.

Galiba tükettik soruları ama tabii arayışı tüketmedik, sadece yeni başlıyoruz. Ben katıldığınız için teşekkür ederim, tek tek; sorularınız için de teşekkür ederim.

Hüseyin Çakır: Nabi Yağcı'ya ve siz katılımcılara Küyerel adına teşekkür ederim.

www.kuyere1.org